

HELYI SZÍNEK

VÁLOGATÁS MÁSFÉL ÉVTIZED MARTYN-DOKUMENTUMAIBÓL, 1. RÉSZ¹

Helyi színek, vagy ahogyan Martyn Ferenc mondta volna: *couleur locale*. Ez a jelzős szerkezet itt és most nem a festészet mesterségére vonatkozik, hanem egyrészt arra a sajátos, helytől és helyzettől meghatározott alkalmazkodásra, ami Martyn hosszú életének és pályájának legnagyobb részére jellemző volt, másrészt a forrásgyűjtés lokális fókuszára. Kezdjük az utóbbival! Az alább közreadott, többnyire mások által Martyn-ról vagy Martyn által másokról írott szövegek egy az utóbbi években, 2021–2023 között folyt célirányos kutatásnak, az *Európai Iskola/Veszélyes csillagzat alatt/1945–1948* című kiállítás és tanulmánykötet² létrehozására irányuló közös munkának – ott nem közölt, illetőleg csak közvetetten felhasznált – járulékos hozadéka, „melléktermékei”. Kevés kivétellel Pécsre vonatkoznak, oda címzett vagy onnét feladott levelek s legnagyobb terjedelemben a helyi sajtóban megjelent hírek, publicisztikák. Ebből következően a válogatás műfaji értelemben eklektikus, az írások színvonalát illetően pedig fölöttébb ingadozó. Ennek oka az, hogy a Martyn művészetével foglalkozó korabeli értelmező vagy kritikai jellegű írások java különböző utólagos kompilációkban már megjelent, itt tehát nem szerepelnek. Belőlük azonban hiányzik a helyi szempont. És hiányzik Martyn munkásságának a szorosan vett képzőművészeti tevékenységen túli, művészet-szervezői (olykor művészetpolitikus), művészeti írói, kritikusi vonulata is. Ahogy egy Pécsen megjelent újságcikk címében olvashatjuk: „a másik Martyn Ferenc”. A helyi lapokban megjelent cikkek, tudósítások, interjúk szerzői kevés kivétellel (pl. Csorba Győző, Csuka Zoltán, Galsai Pongrác, Sásdi Sándor)³ a napisajtó robotosai, olykor a műkritikát hivatásszerűen művelő művész-kollégák (Nikelszky Géza), de jellemzően inkább lelkes, tollforgató dilettánsok. Közös bennük, hogy mindannyian közvetítői és alanyi eszközei annak a tudatos mítoszépítésnek, -építkezésnek, amelyről legkorábban Martynnak Török Lajoshoz,⁴ a Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága elnökéhez

¹ A forráskiadást összeállította és a jegyzeteket írta Várkonyi György (JPM). Szerkesztette Markója Csilla (HUN-REN BTK MI).

² *Veszélyes csillagzat alatt – Az Európai Iskola (1945–1948)*. A Ferenczy Múzeumi Centrum kiállítása, 2024. április 6. – július 28. MűvészetMalom, Szentendre. – *Európai Iskola. Veszélyes csillagzat alatt. 1945–1948*. Szerk. Bodonyi Emőke, Pataki Gábor. Szentendre, Ferenczy Múzeumi Centrum, 2024.

³ Csorba Győző (1916–1995) költő, műfordító, szerkesztő; Csuka Zoltán (1901–1984) költő, műfordító, szerkesztő, a *Krónika* folyóirat (Pécs, 1920–1921) segédszerkesztője, az *ÚT* folyóirat (Novi Sad, 1922–1925) főszerkesztője, később a *Sorsunk* folyóirat (Pécs, 1941–1948) munkatársa; Galsai Pongrác (1927–1988) író, kritikus, szerkesztő; Sásdi (eredetileg Tintner) Sándor (1898–1992) író, újságíró, szerkesztő.

⁴ Török Lajos (1880–1963) rendőrfőtanácsos, 1939–1942 között pécsi rendőrfőkapitány-helyettes, az 1926-tól működő Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága alapító elnöke.

írott párizsi levelei tanúskodnak. Ezekből a már közölt szövegekből a folyamatok áttekinthetősége, a történeti hitelesség kedvéért ugyancsak szerepel néhány részlet a válogatásban. Az így összeállított szövegmontázs sajátos fénytörésben mutatja a *legenda* arcélét, s a retuson túlmenő adalékokkal szolgál a pályarajzhoz, jellemrajzhoz, bizonyos mértékig a korrajzhoz is. Az eklektikus válogatás a szó eredeti értelmében eklektikus személyiség képét mutatja be, aki a történelem és a mindenkori hely által meghatározott igények és lehetőségek figyelembevételével rugalmasan alakítja párhuzamos síneken futó pályáját, befolyásolja annak nyilvánosságát. Az életműnek és -pályának ezt az eklektikus karakterét a Martynról írott érdemi értelmező publikációk, monografikus és/vagy esszéisztikus szövegek nem érzékeltetik. Mondhatni kerülik. Az eddigi összefoglaló irodalomból értelemszerűen csak a Hárs Éva által összeállított és a párhuzamosságokkal nehezen, de tisztességesen megbirkózó oeuvre-katalógus⁵ vet számot e fölöttébb differenciált személyiség képzőművészeti lenyomataival. A jelen – teljességre még az adott időszakon belül sem törekvő – válogatás kevésbé koncentrál a festői pálya kétarcú voltára, inkább annak jórészt az alkotó által irányított recepcióját óhajtja bemutatni. Az oeuvre-ben tapasztalható és az alábbi forrásközlés szerkezetét is meghatározó különös időbeli együttállások azonban egy megkettőzött személyiség képét mutatják. A festő egyszerre kíván mesteremberként, a céhes ipar konzervatív művelőjeként és „küldeteses emberként”, a magyarországi absztrakt festészet – kedvelt kifejezésével élve – *irányítójaként* működni. Martyn közéleti szerepe hasonlóképpen Janus-arcú. A festő helytől-közegtől függően hol a népművelő-ismeretterjesztő, hol az absztrakt művészet elhivatott propagátora szerepében mutatkozik. E szerepvállalás hangsúlyait a politikatörténetben lezajló változások is érdemben befolyásolják. Ezek a fordulatok itt sajátos módon – a kortársak, például az Európai Iskola tagok egy részétől (Bán Bélától vagy Lossonczy Tamástól) eltérően – nem a Martynnál mindig is kétarcú művészeti munkában, hanem annak a nyilvánosság előtti képviselésében mutathatók ki. Ehhez a különös konformitáshoz az egész pályára jellemző kétlakiság, valaminő állandósult tranzit-állapot is társul, s ez bizonyos mértékig meghatározza a főlvállalt szerepeket. A Pécs művészeti és kulturális életében Párizsból való hazatérte után szinte azonnal kulcspozícióba kerülő Martyn budapesti tartózkodásairól rendre hírt ad a helyi sajtó, Budapesten pedig annak van hírértéke, ha Martyn átmenetileg „leköltözik” Pécsre. A hírekből, levelekből világosan látható, hogy az omnipotens „összekötő” Martyn budapesti kapcsolataival (Kállai Ernő, Hoffmann Edith, Egry József, Gadányi Jenő, François Gachot és mások) élve felhozni igyekszik Pécsset a maga szintjére, miközben furcsa kettős játékkal, itteni kiállítási szerepléseivel le is fokozza azt. Martyn fizikai és szellemi mozgásterének ekkor Párizs, Pécs és Budapest a kitüntetett pontjai, de érzékelhető a folyamat, amelynek végére eldől, hogy a lassan-ként a közéleti és művészeti nyilvánosságtól is visszavonuló festő végleges otthona a hol álmos, szürke és nyárspolgári kisvárosként, hol mediterrán paradicsomként látott és láttatott „mecsekalji metropolisz” lesz. Itt teljesedik be a program: az agilis közéleti szereplőként felépített *mítosz* megalapozza a művész előbb bennfentes és szűkkörű,

⁵ Hárs Éva: *Martyn Ferenc életmű-katalógusa*. Kaposvár, Somogy Megyei Múzeumigazgatóság, 1985.

1. Martyn Ferenc igazolvány/útleveleképe, 1920-as évek. Janus Pannonius Múzeum, Képző- és Iparművészeti Osztály, Adattár © Janus Pannonius Múzeum, Pécs

később hivatalossá váló *kultuszát*. Ez a kultusz az itt taglalt, 1934-től 1949-ig tartó pályaszakasz utáni időszakban, az ötvenes években kezd kialakulni, amikor a diszkréten rejtőzködő Martyn továbbra is fontos háttér-szerepeket játszik: Keserü Ilonának mentora és választott mestere lesz, Lantos Ferencnek és Bizse Jánosnak követendő (és követett) példaképe, a következő generációnak, Gellér B. Istvánnak és a Pécsi Műhely tagjainak pedig afféle védjegye, emblémája.

Talán nem túlzás e tárgyilagosságra törekvő, ám speciális szempontoktól is vezérelt forrásválogatás kapcsán emlékeztetni Erwin Panofsky interpretációs rendszerének egyik sarkalatos tételére: az értelmezőnek nemcsak azt kell vizsgálnia, amit a művész *fitogat*, hanem azt is, amit *elrejt*. Martyn esetében mindez változó. Helyzetét és korát szemléletesen érzékelteti az a két – 1946-ból, illetve 1950-ből származó – dokumentum, melyeknek mindegyike deklaráltan az „új magyar művészet” reprezentációját

tekinti küldetésének: az *Európai Iskola Könyvtára* 7–8. füzeteként megjelent *Az új magyar művészet önarcképe*, valamint az 1950. évben rendezett I. Magyar Képzőművészeti Kiállítás anyagából kiadott *Új magyar képzőművészet* című album. Martyn különböző módokon manipulált életrajza mindkettőben megtalálható. A válogatásban közölt szövegek szerkesztésének rendező elve a kronológia. A csak részlegesen közölt szövegek esetében szögletes zárójelbe tett három ponttal [...] jelzem a kihagyott részeket. A helyesírást és a nevek írását törekedtem a mai gyakorlathoz igazítani, a nyilvánvaló elírásokat korrigáltam. Az eredeti szövegekben alkalmazott kiemeléseket lehetőség szerint átvettem.

Martyn Ferenc levele Török Lajosnak

Paris. 34. 1. 7.

[...] Szeretném tudni azontúl, miféle terveink vannak, amennyiben én azokhoz hozzájárulhatok, teljesen rendelkezésére állok. A tavaszi kiállítás mikor lesz, ezt szeretném tudni, mert hiszen ezúttal is olyat szeretnék Pécssett kiállítani, ami mindenképp logikus. Az, amit évek óta csinálok, tulajdonképp és kizárólagosan a párisi igen előrehaladott kritikának szólnak, némi aggodalmam van, vajon Budapesten nem forszírozom-e egy tervbe vett kiállítással a helyzetet (ami nem célom), hiszen egy idő múlva úgys *magától* előbbre kerül a kritika és az ízlés, amikor aztán neki kényelmesebb retrospektíve elkönyvelni a képet. A feketeleves még úgy is vissza van (lásd Rippl-Rónai esetét), amit egyébiránt a legnagyobb derűvel várok. Egyszóval, Pécssett most is azt állítanám ki, ami mind a Társaságnak,⁶ mind nekem a leglogikusabb, és ami mégis feltétlenül jó. Ha jónak látja Főtanácsos úr, készítenék egy párisi (város) képet és esetleg valami francia ízű (tárgyban) figurális képet. Kérem, majd erre szíveskedjék felelni – ezt igazán úgy teszem, ahogy kívánja. Szeretnék fotókat küldeni műtermemről – én most „kezdek valaki lenni”, ahogy mondják, a többszertendei előkészületek eredményét most realizálok, egyébiránt nagyon pontosan és élvezettel.

[...]

M. Ferenc.

8. rue François-Mouthon

Paris (15°)

A levél teljes terjedelemben közölve: Martyn Ferenc: Levelek Török Lajoshoz. Összeállította, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta: Hárs Éva. Pécs, Művészetek Háza – Jelenkor Alapítvány, 1999. 100–102. [továbbiakban: Hárs–Martyn 1999.]

⁶ A Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága: 1926–1945 között működött, közel száz művészt és számos pártoló tagot tömörítő egyesület. Az évente tavasszal és ősszel szervezett kollektív kiállítások mellett egyes tagjainak egyéni kiállításokat is szervezett. Bővebben Hárs Éva: *A pécsi képzőművészet kistükrre*. Pécs, Jelenkor, 1972. Különlenyomat a *Jelenkor* 1971–1972 évfolyamaiból.

2. Pinczehelyi Sándor: *In memoriam Martyn, III.*, 1987 (a triptichon jobb oldali képe), szitanyomat, akril, grafit, karton, 100x70 cm. A mű Nádor Katalin fotójának felhasználásával készült. BTM Kiscelli Múzeum Fővárosi Képtár, ltsz: KM. 99.11.3.

© Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Budapest

Martyn Ferenc levele Török Lajosnak

Paris. 34. 2. 25.

[...] Budapesti kiállításomat lemondtam a jövő szezonzra. Talán nem megyek Tamáshoz,⁷ akit úgy utálok, hanem egyebüvé. Elhatározásom oka: egyrészt Tamásék, be nem vallottan, félnek, hogy a „túl modern” anyag miatt, új név stb. még jobban eltolódnak, másrészt Hollandiában csinálunk hamarosan kiállítást néhányan, és konferanszokat fogok egyidejűleg tartani francia nyelven Amsterdamban, Rotterdamban, La Hage-ban. [...] Hallom különben, hogy Marensi őgrófné járt Pécsen – a Revíziós Liga⁸ kapcsolatán – ő az én kedves unokatestvérem, Főtanácsos úr nem tudja ezt. Sőt bizonyára azt sem, hogy családom most ezer éve telepedett meg Írországban. Szegény Albert bátyám huszártiszt Szabadkán, nemrég halt meg, ő volt a kapcsolat őre, és mert az ír ág női leszármazáson megy, a család feje. Most rám jut ez a szerep, de az is, hogy a családot, mely az apám generációjával úgy lesüllyedt, újra fölemeljem. A családfát, ami mint kép is szép példány, éppen otthon őrzik, szeretném, ha Artúr öcsém elhozná egy napon Főtanácsos úr, mert Marensiné hamarosan elküldi nekem ide a hivatalos futárral. Angol nyelven adta ki a dublini levéltár, de egy kevés angol is elegendő a megértéséhez egyik őszám felesége királyleány volt!⁹ [...] De másról. Ha ideje lesz, kérem, írjon egy pár sort Főtanácsos uram. Kérem, ne feledkezzék meg Egryről, aki egy nagy ember, amit hazánk alig terem!

Kézcsókomat küldöm a Nagyságos Asszonynak és Főtanácsos urat szeretettel köszöntöm:

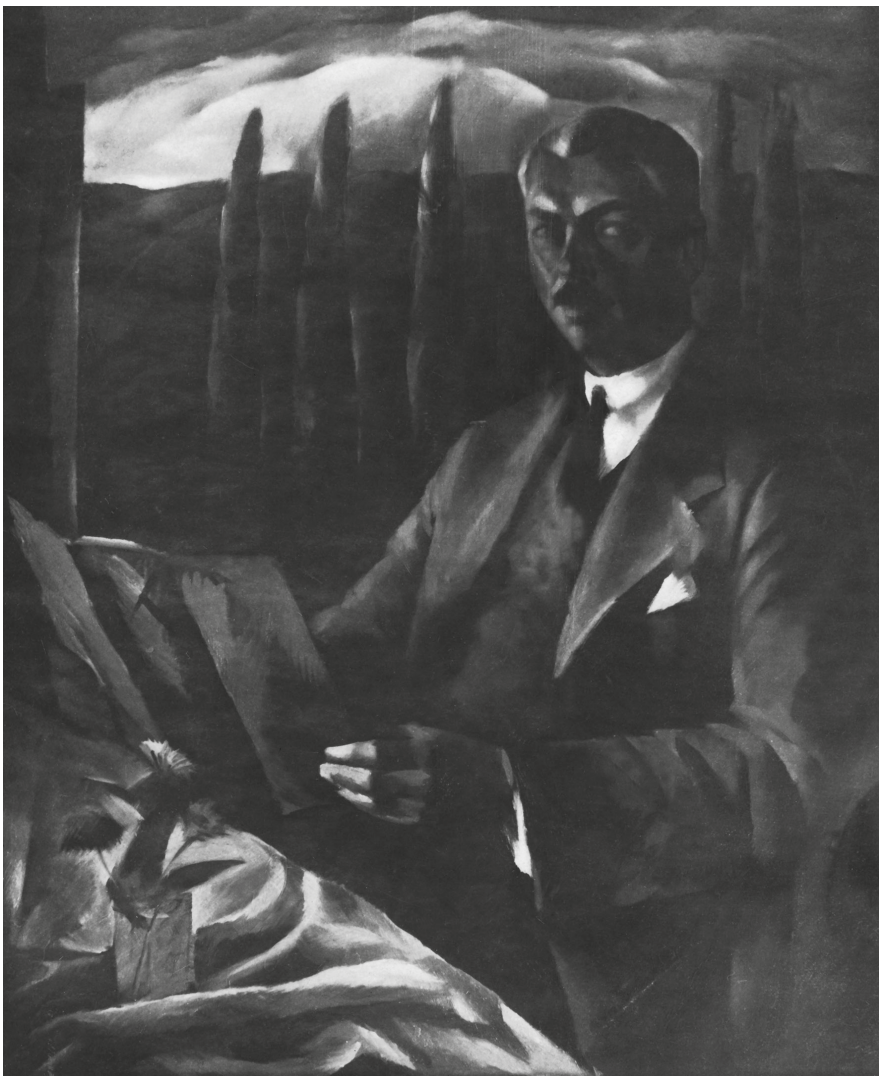
M. Ferenc

A levél teles terjedelemben közölve: Hárs–Martyn 1999. 103–105.

⁷ Tamás (eredetileg Tandlich) Henrik (1869–1960) műgyűjtő, műkereskedő, a Budapesten 1924–1944 között működött Tamás Galéria tulajdonosa. Műgyűjteményét két részletben (1959/1960) a pécsi Janus Pannonius Múzeumra, illetve annak Modern Magyar Képtárára hagyta. Irodalom: *Tamás Henrik emlékezése és műgyűjteményei*. Vál., szerk. és bevezető: Nagy András. Pécs, Janus Pannonius Múzeum – MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, 2004.

⁸ Magyar Revíziós Liga (1927–1945). A Trianon utáni irredenta tevékenység összehangolására létrehozott társadalmi szervezet. Vezetője Herczeg Ferenc. Bővebben: Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Budapest, Osiris, 2001.

⁹ Martyn Ferenc felmenőinek származásáról pontosabb adatokat közöl Hárs Éva: *Martyn Ferenc*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1975. 8–9., és 2. jegyzet. Martyn apja, Martyn Arthur elhunytakor a családörténetet részletesen ismertető nekrológ jelent meg a *Dunántúlban* (1940. szept. 1., 4.)

3. Martyn Ferenc: *Török Lajos arcképe*, 1930 k. Közölve az oeuvre-katalógusban, 120. számon. Elpusztult v. lappang. JPM, Képző- és Iparművészeti Osztály, Adattár

© Janus Pannonius Múzeum, Pécs

4. Martyn Ferenc Párizsban két ismeretlennel. JPM, Képző- és Iparművészeti Osztály, Adattár © Janus Pannonius Múzeum, Pécs

5. Martyn Ferenc párizsi műtermében, 1928 k. A festőállványon készülő kép az *Ülő nőalak vörös fejvel* című festmény változataként azonosítható. A fennmaradt változat (1928, o., v., 80x90 cm, j. n.,) a JPM gyűjteményében található. JPM, Képző- és Iparművészeti Osztály, Adattár, ltsz: 74.85. © Janus Pannonius Múzeum, Pécs

A modern művészet problémája

A kritika kritériuma ismeret és hit. A magyar képzőművészeti kritika, mondjuk ki, késik. Kevésbé meggyőzést termő, mint önálló mű, inkább ráhagyó, mint küzdő. Akadémikus tempóját nem fűti roppant tűz, óvatossága nem haladja túl Cézanne-t. Viszont igaz, alig rosszindulatú. És a százéves magyar festészet története alatt durva, messzeható hibát nem igen ejtett. Nem volt nagy legény, aki odacsapott az ügy mellett, hanem maradt kritizálója, tanára, kikérdezője, szinte ellenfele az alkotónak. Kissé

6. Martyn Ferenc: A művész és édesapja, 1919 A festmény az oeuvre-katalógus pótjegyzékében található, 2644. számon. Megsemmisült. JPM, Képző- és Iparművészeti Osztály, Adattár © Janus Pannonius Múzeum, Pécs

fantáziátlan volt és félénk – a kritika története például egyáltalán nem ismeri az impreszionizmus olyan értékű kritikusát, mint amilyen festője Rippl-Rónai. Különösen pedig nem akadt a festőnek kenyeres pajtása, jóban-rosszban testvére, egy Zola mellett, egy sornyi francia író, aki együtt nőtt a Picasso-i gondolattal, pláne egy Breton, a ragyogó szellemű Breton, aki a szürrealizmust nemcsak szolgálta, manifestálta, hanem nagyrészt teremtette. Egyszóval a hit felől nem nőtt szálásra a magyar kritikus, de gyakran és tisztelen felkészült, pontosan végezte dolgát, és ha létrejött egy igazi festői mű, tűrhető gyorsan rájött és elfogadta. Mindez, valljuk be, kevés. Magyarországon igen sok tehetség születik és igen kevés hoz létre művet? A képzőművészet a latin népek kiváltsága? Ha igaz mindez, igaz az is, hogy mi magyarok közelebb vagyunk a latin diszpozícióhoz, mint bárki. Valahol hiba van tehát, ha a magyar tehetség nem tud áttörni, de hiba van a kritikus felől is, aki még annyira sem nőtt, mint a festője.

*

A „Dunántúl” július 29-i száma cikket közöl Timár Viktor tollából, „Az új művészet problémája” címmel.¹⁰ E cikkhez tulajdonképp megjegyzésünk nincs. Megint

¹⁰ Martyn vitriolos és kioktató hangvételű cikke reflexió a lapban megjelent – nagyra tartott barátját, Egyrt és általában a modern művészetet támadó – írásra.

egyszer, újra megrázni a lobogót a „túl modernnek” ellen, akik „sorvadást” hoztak, ez meddő tett. A néhány „modern” festő, mindennek dacára, tragikus történelmi korunk egyik vigasza marad és szinte legnagyobb faji értékünk. Másfelől Lenbach-ról és kompilatív utódjáról, Lászlóról¹¹ túlságosan előnyösen nyilatkozni – ez súlyosan kompromittáló ugyan, de ha csak ízlés dolga, hagyján... Timár Viktor azonban nem áll meg ezen a ponton, nem marad a 80-as éveknél nyugodtan, hanem László mellől odacsördít Egry József nyaka köré és azontúl megmondja véleményét a tehetségtelen modernokról.

Egry József?

Balassa, a Bólyaiak méretéhez szabott őstehetség, minden idők legmagyarabb festője, a festői morál mintaképe. A magyar festői gondolat – Egry József.

A kivétel minden fajtájú és szándékú ítélet tüzeiben, akiről egy kisebb könyvtárat írtak össze, akit hozzáértő, fajta és rend nélkül egész Európában nagyrabecsül; Egry Józsefről azt írni, ma, vidéken, hogy „tudna festeni”, de „zsákutcába került” – de la tenue, Monsieur!

És a névtelen, még modernebb generáció, akik a meggyőződésért, a hitükért belepusztulnak a hivatásukba.

*

Ezen a ponton aztán, noha nem lovagias, felötlik a kérdés, Timár Viktor mit épített és honnét tekint a modern festészet tájaira.

Írása valóban nem győz meg, sőt nem is tájékoztat. Cézanne óta, harminc éven át nagyon gazdag volt a termés. És ami miatta, körülötte történt, Frobenius és abbé Breuil prehisztóriára vonatkozó bámulatos munkássága, az egész etnográfia átértékelése, Egyiptom, a korai görögök, az olasz trecento, Greco, a katalán piktúra mind azóta születtek. Ázsiát tiszteletből nem is említve.

Ismeretek nélkül nem lehet kritizálni, és Timár Viktornak, írása után ítélve úgy látszik, fogalma sincs arról, ami a századforduló óta történt, következőképp a festészet mai helyzetéről és problémáiról sem. Írásának szelleme bizonyítja ezt, soronként. Az alapfogalmak kitisztázására lenne szükség, a legelején kellene kezdeni, ha vele vitába lehetne fogni. Az igazság kedvéért mégis, és mindössze csak egyetlen helyreigazítást: Tárgyatlan festészet igenis, van. Huszonöt évvel ezelőtt festette Picasso és Kandinsky az első absztrakciókat és ma, az élen haladó piktúra tulajdonképp tárgyatlan.

A hit felől pedig? Timár Viktor nem bírja a „moderneket”. Lenbach, például, számára jobban főz. A la bonheur! De úgy tűnik, hogy ez a „toujours perdrix”. És az asztal fölött milyen tréfás! Még Spengler elhervadt nevét is kiejti jókedvében. És amikor hitvallást kellene adni, vagy csupán elmutatni lelkesen eszmék irányába, megelégszik – saját ízlésével. Kétségtelenül az aktív, a formáló szellem részesévé lenni, azért kiállni tehetség és lelki erő kérdése. És az utókor magunk vagyunk! Kis

¹¹ László (eredetileg Laub) Fülöp (1869–1937) festőművész.

7. Martyn Ferenc párizsi műtermében, 1920-as évek vége. A háttérben látható festmény az oeuvre-katológusban nem szerepel, feltehetően elveszett vagy lappang. JPM, Képző- és Iparművészeti Osztály, Adattár © Janus Pannonius Múzeum, Pécs

döccenők, kis kavicsok még nem teszik rosszá az utat, különösen olyan kemény legények számára, mint Egry József és barátai.

Martyn Ferenc

Dunántúl, 1934. aug. 12., 10.

Martyn Ferenc levele Török Lajosnak

Paris, 35. dec. 28.

Kedves Főtanácsos Uram,

nem tudom, idejében érkezett-e meg a pécsi kiállításra küldött képem, úgy érzem, elkésett a dolog. Hamarosan küldeni fogom az Abstraction-Création 5. számát, melyben én is szerepelek. – A közeli napokban három nagyobb kompozíciót kezdek, [...] Azontúl pedig – tovább megyek terveimmal – megorganizálom az új magyar festők kiállítását, mint azt írtam, Budapesten, 1936-ban. Teljesen hamisnak és tűrhetetlennek tartom, hogy a Bernáth-Pátzay-Artinger-Fruchter csoport önmagukat kijelentik a modern magyar festészetnek, amikor ez nem igaz! Az a csoport, melynek összeállításán dolgozom, néhány pesti és néhány külföldi magyarból fog állni, és mert kiállításainkat minden évben megismételjük, a kellő hatása nem marad el. Nem megy ez senki ellen sem, a festészetért megy. Itt, négyen-öten vagyunk: Beothy, Szenes Árpád, esetleg Kolozsvári,¹² két egész új ember, a nevüket sem írom le, végül én: csupa „absztrakt” ember. Itt, nyugaton szinte el sem képzelhető más, mint ez a koncepció, és pár év múlva Közép-Európa is ugyanott fog állni mindenek dacára. [...] Kérem, ha van egy kis ideje, írjon egy pár sort, talán sikerül egy kis eladás az én számomra, amire most igen nagy szükségem volna.

És a viszontlátásig szeretettel köszöntöm:

M. Ferenc

*A levél teljes terjedelemben közölve: Hárs–Martyn 1999. 126–127.***Martyn Ferenc levele Török Lajosnak**

Paris. 36. nov. 2

Kedves Főtanácsos Uram,

csak egy szót írok – köszönettel megkaptam a kiállítási értesítőt, és úgy határoztam, hogy egy pasztellt küldök, mellyel részt veszek a jelzett grafikai pályázaton. Ez a pasztell, melyet az elmúlt éjjel készítettem (még van rajta egy kevés munka) a havihegyi kápolnát ábrázolja – egy jellemző pozíció, címe: Pécsi levelezőlap. Ismétlem, emlékezetből készül, ami egyúttal mutatót ad abból, mennyire visz emlékezőtehetségem. Szinte szeretném kontrollálni a „sujet”-t. Gondolom, „megfelel” majd – be kell vallanom, egy pécsi 100 pengős adósságom, mely kezd nagyon kellemetlenné válni, törlesztésére menne a pénz

¹² Beöthy István/Etienne Beothy (1897–1961); Szenes Árpád/Arpad Szenes (1897–1985); Kolozsvári Zsigmond/Sigismund Kolos-Vary (1899–1983).

– ha megkapom. Közben itt halad a nagy munka, Delaunay, Vantongerloo, Closon, Herbin jártak nálam a napokban – nagy az érdeklődés. Már mindenki várja kiállításomat. De még igen sok a tennivaló nagy képeimen. De hát majdnem minden nap egy lépés – hihetetlenül sokat tennődöm. Perzsiai útitervem is fejlődött, újabb propozíciókat kaptam. Nagyon hálás leszek, ha Főtanácsos úr a pécsi kiállítás eredményéről tájékoztat.

És a hamaros viszontlátás reményében szeretetteljes köszöntő

M. Ferencről. Kézcsókomat küldöm Nagyságos Asszonynak.

(A pasztell nagysága az ismert [36,5x49,5], úgy gondolom, a kéznél lévő rámak közül egyik fölhasználható lesz. A csomagot legkésőbb holnap föladom.)

Közölve: Hárs–Martyn 1999. 147–148

Martyn Ferenc levele Török Lajosnak

Paris. 37. 2. 25

[...] Most úgy alakult ki a tervem, hogy az ősz előtt nem megyek haza – akkorra maradnak a pesti kiállítások. Pierre galerie – a legjobbak egyike – ugyanis megrendezi parisi kiállításomat a „szezón” alatt, mi több, ingyen.¹³ Azonban még mindig nem vagyok „au point” – egy-két hónapi munka van még vissza. [...] A 37-es kiállításon¹⁴ külön nem valószínű, hogy részt veszek. A magyar rendezőség bennünket, parisi magyarokat teljesen nem létezőnek tekint – igaz, hogy nem is vennénk benne részt. A franciák viszont meghívtak, két oldalról is az Abstr. Création csoportban¹⁵ és egyénileg is kiállíthatnék, de úgy döntöttem sok mással, hogy nem veszünk részt, a kiállítás szelleme nem egyezik a miénkkel. Azontúl pedig, ha nem lehet a magyarokkal együtt dolgozni, a franciákkal, külön, nem akarok szerepelni.

[...] Mindinkább látom, hogy nem kerülök haza, csak vendégképp – tudom jól, hogy senki sem nélkülözhetetlen, de mégis, vagyunk szanaszét Európában egy sor festő

¹³ Martyn tervezett párizsi kiállításai – a kutatás mai állása szerint – nem valósultak meg. Az ezekről szóló itthoni beszámolók valószínűleg egy mítoszteremtő konfabuláció elemei. Erre utal Mészáros Flóra: *Martyn Ferenc és Párizs*. Budapest, Balassi Kiadó, 2014. 86–87., 126., illetve ezt támasztja alá Cserba Júlia is, aki többek között közli az 1931-ben rendezett Exposition Art Hongrois Moderne (Artistes de Paris) kiállítás plakátját s a kiállítók névsorát. Ld. Cserba Júlia: *Magyar képzőművészek Franciaországban 1903–2005*. Budapest, Vince Kiadó, 2006. 16–17.

¹⁴ Az 1937. évi párizsi világkiállítás, amelynek Magyarország is kiállítója volt, többek között a hitleri Németország és a sztálini Szovjetunió reprezentatív részvétele mellett.

¹⁵ Az 1931-ben a Cercle et Carré csoport utódaként létrehozott, az európai nonfiguratív művészet irányait tömörítő csoportnak 1933-tól Martyn is tagja volt. Felvételében Beöthy játszott közvetítő szerepet. Beöthy parisi működéséről ld. Sarkadi Eszter: Beöthy István és az Abstraction-Création. *Ars Hungarica*, 10. 1982. 63–73., illetve Mészáros Flóra: Magyar származású alkotók az Abstraction-Créationban. In: Uő: *Párizsi Absztraktok. Abstraction-Création*. Debrecen, MODEM Modern és Kortárs Művészeti Központ, 2021. 128–139.

8. Martyn Ferenc Párizsban, betegen. JPM, Képző- és Iparművészeti Osztály, Adattár © Janus Pannonius Múzeum, Pécs

és szobrász, akiknek helyzete hasonló az enyémhez. Majd az általam rendezett „magyar absztrakt művészek” kiállítás¹⁶ (Moholy-Nagy egy filmet is kölcsönöz: absztrakt mű) megmutatja, hogy valóban kevés a keresnivalónk Budapesten. Nem baj, az evolúció nagy.

Rippl-Rónai Maillol-portréja az egyetlen magyar kép a Musée du Jeu de Paume-ban – most került ide, Petrovics Elek ajándékaként.

Kézcsókomat küldöm a Nagyságos Asszonynak, és Főtanácsos urat szeretettel köszöntöm:

M. Ferenc

A levél teljes terjedelemben közölve: Hárs-Martyn 1999. 150–151.

¹⁶ A kiállítás megrendezésére 1938-ban a Tamás Galériában került sor, *Párizsi magyar művészek* címmel. A kiállító művészek teljes névsorát közli: *Tamás Henrik emlékezései és műgyűjteményei* 2004. i. m. 69.

9. Martyn Ferenc párizsi műtermében, 1928 k. A háttérben látható festmény az oeuvre-katalógusban nem szerepel, feltehetően elveszett vagy lappang. JPM, Képző- és Iparművészeti Osztály, Adattár © Janus Pannonius Múzeum, Pécs

Martyn Ferenc levele Török Lajosnak

Paris. 37. 12. 30.

Kedves Főtanácsos Uram,

[...] Magamról: én mindig dolgozom, és parisi pozícióm alakul tovább. De nem feledkezem meg hazulról sem. Két évi vesződé, kitartás árán megszerveztem azt a csoportot, mely januárban Tamásnál mutatkozik be először: az új magyar művészgeneráció. De én, érthető okokból, szerényen szerepelek ott, és nem megyek Budapestre – noha a rádió is meghívott. A katalógust is Beöthyre hagytam, aki Budapestre is megy, ő kissé primadonna lélek, ami különben a többieknek mérsékelten tetszik. Mégis még ismételt kérésre sem vállaltam a pesti szerepet, mert nekem nincs szükségem arra.¹⁷ Kérem, figyelje majd a dolgot, nagyon szeretném, ha sikerülne megnéznie. Jönnek cikkek is, egyet én írok. Tamás különben március végén akarja az egyéni kiállításomat, talán eljutok, kellene is, „anyag” van bőven. Ha anyagilag megoldható, úgy vállalom a dolgot. Márciusban azonban Marseille-ben is lesz kiállításom, egy előadást várnak tőlem ugyanakkor. Még Paris, a legfontosabb, még nincs dátumhoz kötve – persze, itt igen nagyok az igényeim, és a lehetőségek, propozíciók közt válogatok, ami nem könnyű, ismerve a párisi helyzetet.¹⁸

Kérni fogom, kedves Főtanácsos uram, írja meg, van-e Pécsett pénzem, most is állandóan aktuális az öltöny-kérdés. Ha ugyanis együtt volna bizonyos összeg, úgy azt kiegészíteném, mert ez a kérdés nem várhat – ma is az Ön jóvoltából hozzám került és kapott ruhában járok.

[...] A pesti csoport-kiállításra (melynek katalógusát elküldtem) pécseitek közül meghívtuk Gábort, Forbátot, Weininger Andor barátomat (Berlin).¹⁹ Különben körülbelül húszan vagyunk, ha három-négyből lesz festő vagy szobrász, úgy a jelen biztosítva. Remélem tehát, hogy a tavasszal hazakerülök Pécsre is, és akkor Főtanácsos úr megismerheti működésemet, mely hosszú évek óta egy vonalban halad, és amit otthon nem láttak. [...]

És a viszontlátásig szeretettel köszöntöm, és hódolatomat küldöm a Nagyságos Asszonynak.

M. Ferenc

A levél teljes terjedelemben közölve: Hárs-Martyn 1999. 160–161.

¹⁷ A kiállítás eredeti ötlete Martyné, végleges koncepciója Beöthyé, a „magyar oldal” szervezői Gadányi Jenő és Crouy-Chanel László, az effektív rendezést Beöthy, Martyn és Crouy-Chanel jegyzi. Ld. Passuth Krisztina: *Beöthy István, az Aranysor szobrásza*. Budapest, Enciklopédia Kiadó, 2010. 114–116.

¹⁸ Vö. 13. jegyzet.

¹⁹ A Martyn által „kooptált” pécseitek mindhárman szerepeltek a kiállításon, annak ellenére, hogy nem tartoztak a párizsi magyar művészek közé.

Martyn Ferenc levele Török Lajosnak

Paris. 38. 2. 1

[...] Pesti csoportkiállításunk vasárnap óta áll, nem tudom, mi a hatása, de elképzelem, sok támadásban lesz része. Nálunk minden generációból négy-öt emberből lesz valaki, állítom, hogy a hús kiállító között van a jövő pár figurája.

Kedves Főtanácsos Uram – egy kérésem van.

A kiállítást én kezdtem, én rendeztem, válogattam. Írtam, nem akartam Budapestre menni, primadonnának – Beothy ment el helyettem. A kiállítás anyagi részével is én foglalkoztam – és épp erről akarok írni. Tamás, aki az utolsó ponton 100 pengőért vállalta a dolgot (ezt nem vitatom, én magam proponáltam, kiadásai fejében) – melyre eddig befolyt 38 pengő. A hiányzó 62 pengőt kell most előteremtenem – tegnap kaptam éppen levelet tőle, többek közt erről az igényéről.

Főtanácsos úr azt írta legutóbb, hogy nekem van Pécsett 40 pengőm, ezt Tamásnak kell elküldenem a *közös ügyért*. Egyidejűleg írtam Gábor Jenőnek, megkérve őt, hogy azonnal keresse föl Főtanácsos urat, adjon át saját zsebéből 22 pengőt. Remélem és biztosra veszem, hogy ez meg fog történni – Gábor Jenő készséges kolléga. Azt kérem tehát, hogy az így egybegyűlt 62 pengőt haladéktalanul szíveskedjék elküldeni *Tamás Henrik, Budapest, Akadémia u. 8. sz.* címre azzal a megjegyzéssel, hogy ez az én részemről történik. Egyidejűleg írtam Tamásnak, említve, hogy igényét én vállalom – parisi barátaimtól nem kérhetek, hiszen a szállásbiztosítás úgyis igen jelentékeny tétel lesz, amit szintén ki kell fizetni. Nem tudok más megoldást, viszont Tamás az az ember, akinek nem lehet tartozni, el kell kerülnöm, hogy miatta nézeteltérés legyen. „Kulisszatitkokról” van itt szó, de Főtanácsos úr jól ismeri azokat! Mi sem kértünk semmiféle hivatalos segítséget – én elleneztem még a tervet is, de nem írok erről többet. Kérni fogom, kedves Főtanácsos uram, mielőbb intéztesse el ezt a dolgot – számítom, hogy Gábor nem várta magára. Gábor aztán értesítsen engem, hogy megtörtént a dolog.

Londonból kaptam egyéni kiállításra meghívást, márciusban Marseille-ben lesz. De mindent elkövetek, hogy a nyár előtt Budapesten is megvalósuljon régi tervem. Most jó eredménnyel dolgozom. [...]

M. Ferenc

A levél teljes terjedelemben közölve: Hárs-Martyn 1999. 161–163.

Martyn Ferenc festőművész Pécsett. Az évek óta Párizsban élő Martyn Ferenc, a kiváló és külföldön is kitűnő nevű festőművész, a háborús Párizsból, ahol most egyelőre bizonytalan ideig szünetel a képzőművészeti élet, hazaérkezett Pécsre és most itt folytatja értékes művészi munkásságát.

Dunántúl, 1940. jan. 6., 8. Művészet-zene rovatban

Pécsiek a pécsi festőművészekért*A „Pécsi Napló” kezdeményezése a Főméltóságú Asszony akciójával kapcsolatban*

[...] A Főméltóságú Asszony a nemzeti öntudat ébresztésével kérte a művészek, a festők, a szobrászok számára az ország melegítő, testvéri szeretetét. Hangoztatta, hogy nemcsak a művészek felelősek a magyar művészetért, hanem a műértő, a műpártoló, a vásárló is felelős.[...]

A pillanat igézetébe kapaszkodva a „Pécsi Napló” elhatározta, hogy helyi, lokális vonatkozásban megkísérli a Főméltóságú Asszony dicső, magyar génuszt ébresztő szózatának kiteljesítését itt, a kultúra délvidéki végvárában, ahol tehetséges, nagyot-akaró, művészt alkotó festők élnek, csendesen, visszavonultan, belepve a közöny egyre sűrűsödő pókhálójától.

„A magyar művészetért” akció közkatónája akarunk lenni, szolgálni azon a ponton, amelyen a nemzet legelső asszonya kellő időben látta meg a veszélyt.

Sorra látogatjuk a pécsi festőket, beszélni akarunk róluk, képeikről, új alkotásaikról, életükről, mindarról, ami alkalmas a közönség érdeklődésének felkeltésére, alkalmas arra, hogy megláttassuk: tehetséges, egyéni művészetet, újat mutató festők élnek itt, képeik érdemesek arra, hogy elegáns lakosztályok, jómódot tükröző polgári szobák díszei legyenek [...]

A továbbiak során ki akarjuk terjeszteni a Főméltóságú Asszony akciójába kapcsolódó igyekezetünket. A város vezetésének megértő jóindulatában bízva, múzeumunkban külön termet szeretnénk juttatni a pécsi művészek számára. Ezzel erőteljes képvásárlás indulhatna meg, a főcél azonban az, hogy a tehetős magánosok előtt világtassuk meg, mennyire kötelességük, a pécsi festőkön keresztül, a művészet támogatása. [...]

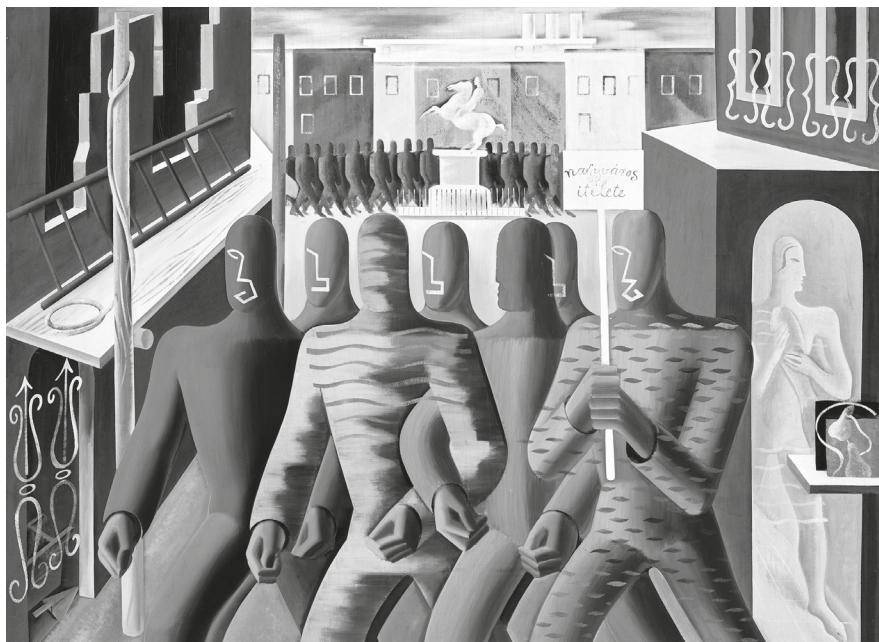
Martyn Ferenc műtermében

Félig-meddig vendégjog illeti meg a „messziről megtért gyermek”-et; ennek az elvnek alapján első utunk Martyn Ferenc műtermébe vezetett. Közel 6 esztendő után,²⁰ Martyn most érkezett haza Párizsból, és a Pálos templom mellett lévő műtermében példát adó szorgalommal dolgozik.

Érdekes ez a műterem. A művész régi kutatásait, keresgélését tükröző hatalmas, mennyezetig érő képek között, életes, eleven színeivel harsan ki az absztrakt festmények nyugtalanító hatása. Kis asztalon mintázás alatt lévő szobor, odébb jólismert pécsi úriasszony megkezdett portréja, az asztalon ecsetek, festéktubusok végtelen sorát a felszolgált ebéd érintetlen tányérai zárják be. A művész elfelejtett ma ebédelni, annyira belemerült az alkotás lázába.

Csodálatos véletlen, hogy a rádióban éppen Réti István tartja magasszínvonalú „A magyar művészetért” című előadását, amely ugyancsak szervesen kapcsolódik a Főméltóságú Asszony akciójába. Közben megérkezik a fentemlített pécsi hölgy, a

²⁰ Martyn 1926-tól élt Párizsban.

10. Martyn Ferenc: Nagyváros ítélete, 1928-1930, v., o., 150x198 cm, j.n.
JPM, ltsz: 82.19, fotó: Füzi István © Janus Pannonius Múzeum, Pécs

portré szemünk előtt teljesedik ki élethűségűvé. Martyn kezében cserélődnek az ecsetek és közben ostromló kérdéseinkre megfontoltan ejti a szavakat:

Húsz éven át inaskodtam Kaposvárott és Budapesten Rippl-Rónainál. 1915-ben kerültem Párizsba, azóta ott élek.²¹ Néhányszor hazafutottam, megfürödni az itthoni simogató levegőben, elvinni magammal a Mecsek feledhetetlen kontúrját, aztán odébbálltam megint, többször beutaztam a latin államokat, Itáliát, Spanyolországot. Párizs a második otthonom lett. Művész számára óriási lehetőséget nyújt. Mint olyan sok minden, a képzőművészeti szellem evolúciója is ott kristályosodik ki. El sem hinné, milyen kevés ember nevéhez fűződik egy-egy művészeti irányzat kifejezésre juttatása. Az impresszionizmust például hét ember csinálta meg. A hét ember rendezett néhány együttes kiállítást, aztán szétszóródtak, maguk után hagyva a szélesre taposott utat. A fejlődő képzőművészeti szellemet úgy kell elképzelni, mint – mondjuk – egy sebtében összetákolts játékszert. A primitív játékszer valahonnan elindul, a világ valamelyik szegletéből, hol itt, hol ott tűnik fel, új meg új alkatrészekkel, hogy végleges formájában Párizsban hajtson gyökeret: Párizs dönti el, mi marad meg belőle. Párizs mondja ki a végszót.

– Mondanom sem kell, az a Párizs, amely ma otthonom, milyen sok küzdelmet jelentett számomra kezdetben. Megérkeztem azzal a kofferrel, amelyben idehaza művészi felfogásomat gyűjtöttem, de kitűnt, hogy Párizsban mindaz elavult. Párizsban

²¹ Ld. 20. jegyzet.

már nem arról volt szó, amit én hitemnek vallottam. Hosszú évek irtózatoss küzdelme árán ismertem csak meg az élő képzőművészeti szellem problémáit, miután kontaktusba kerültem a francia művészekkel. Az utolsó években, hosszú, keserves munka után eljutottam odáig, ha volt valahol egy művészeti manifesztáció, akár Amerikában, akár Közép-Európában, a kis számú csoportban ott szerepeltem én is.

– Tény az is, hogy a legmodernebb irányzathoz csatlakoztam, de a képzőművészeti keresés mellett mindig szoros kontaktusban álltam a természettel, és útjaimon mindig megállásra készítetett maga az ember. Pályám kezdetén is nagy, figurális kompozíciókat festettem, ez ütközik ki belőlem ma is, amikor olyan szívesen csinálók portrét.

Dicsekvő szót nem ejt Martyn, holott e sorok írója, két év előtti párizsi tartózkodása során, a lokálpatrióta igaz büszkeségével látta, hogy a pécsi művész, éppen, mint portréfestő, az élre rukkolt Párizsban. A legelőkelőbb kiállításokon szerepeltek portréi, a „Marianne” és a *L’art Vivant* kéthasábos interjú keretében szólaltatta meg Martynt, abból az alkalomból, hogy egy híres francia művésznőről készült portréja a Galerie Charpentier-ban rendezett kiállításon a legnagyobb feltűnést keltette. Azt is két szemével látta e sorok írója, hogy a párizsi társadalmi és művészeti élet legelőkelőbb tagjai jártak el a pécsi festő Rue François Mouthon-on lévő műtermébe, portrét festetni.

Itt, a Pálos templom melletti intim műteremben is felsorakozik már néhány Pécsen készült portré. Valamennyin kiütközik az, ami Párizsban renomé, nevet szerzett Martynnak: rajzban a karakter finom értelmezése és az utolérhetetlen francia színkultúra.

Végül még a művész tervei után érdeklődünk.

– Ahogy hazajöttem, mondja – mialatt az ecset futja útját a portrén – kontaktust kerestem régi pécsi barátaimmal, megkerestem a budapestieket is: Egryt, Kmettyt, Medgyessyt, Berény Róbertot, egyébként folytatam párizsi programomat. Dolgozni! – ez a fő és egyetlen célom.

S. S. [Sásdi Sándor]

Pécsi Napló, 1940. febr. 11., 1-2.

Halálozás. Windsori lovag Martyn Arthur ny. pénzügyigazgatósági számvevőiségi főtanácsos aug. 30-án délután fél hat órakor, életének 71-ik évében elhunyt. Temetése szept. 1-én, vasárnap délután fél három órakor volt igen nagy részvét mellett. Halálát özvegye, három gyermeke, köztük Martyn Ferenc festőművész, továbbá a Thalaváry, Villányi, Radenich, báró Wimmersperg, Bogyai, Rónai, őrgrof Marenci családok gyászolják a tisztelők nagy számával együtt.

Pécsi Napló, 1940. szept. 3., 7. *Hírek* rovatban

Festő a hegyen*Műteremlátogatáson a Párizsból hazajött Martyn Ferencnél*

Pécs, okt. 3. – Szél zúg a Mecseken. [...] Így a Mecsek oldalán, néhány méterrel az üdülőszálló alatt maroknyi sziget az egész titkon fellángoló őrsemnyi villanyfénnel, mozdulatlansággal és ősszel meginduló, tavaszig tartó álommal... A hegy mint gőgös és kemény bástyafal álldogál, külön is elhatárolva az oldalán pihegő kis világot.

A ház, melyben a festő lakik fenn a hegyen, csak olyan magányos, csaknem láthatatlan, akár maga a hegyoldali világ. A szél füttyülve röpdös a falak között, az ajtók, ablakok úgy zörögnek, akár egy kísértetekről szóló régi filmben, ijesztő és furcsa díszlet, valami ismeretlen, de a helyhez annyira illő kelléktár foszlánya. De benn a tücsökciripelés, Fanni világára és korára emlékeztető dekoráció közepén hirtelen nagyra tágul a szem: a magányos szigetként hallgató szőlősdomb magányos házának falán Martyn Ferenc képei lángolnak csaknem decrescendóban... [sic!] Sorban, egymás mögött, egymás után, egymás mellett. Nem ilyen képekhez szokott szemünk riadtan kikerekedik, nem tudjuk, mi ez az egész különös és érthetetlen szín- és vonalorgia, amely szinte idegen és csaknem félelmetesen értelmetlen számunkra. De élet! Hang! Lendület! Üzenet a hegyen túli ismeretlen hatalmas nagyvilágból. Hasonló az éjszakai repülőrajok bíborszínű reflektorához. Nem halljuk a szél zúgását többé, a tücsökciripelést, az ablakok-ajtók zörgését: új világban vagyunk itt teljesen s bár az alacsony szobában csönd van, a falakon a méteres vásznakon a huszadik század világa dübörög látszólag bizzar és értelmetlen káoszban, ahogy a festő merészen odavetíti a magányos hegyoldalon.

Martyn Ferencről, aki ezeket a képeket festi, a pécsiek nyilván tudják azt is, hogy csaknem húsz évig élt Párizsban, a párizsi kiválasztottak társaságában, ismert és keresett festője annak a merész új irányzatnak, amelyet sokfelé támadtak ugyan, de amelyet a céhbeli elkerülhetetlenül szükségesnek tartanak. Valószínűleg tudják azt is – szegényük lenne, ha nem tudnák! – hogy Martyn Ferenc pécsi, egy régi pécsi család tagja, s mint Rippl-Rónai tanítványa indult el a maga súlyosan egyéni művészútjára. Párizsban és a világ minden érdemes nagyvárosában nem számít úri és társasági embernek az, aki nem keres összeköttetést, kapcsolatot a művészek világával: tárlatok és műtermek látogatása legalább is olyan fontosak, akár a bridzs, vagy az ötórás (hétórás!) tea. S ha Pécs nem is Párizs, néhány érdemes tisztaszándékú művésze mégis akad, akiket illő lenne némelykor a maguk szerény, de mindenütt alkotásoktól, alkotó szándékoktól fűtött világában meglátogatni.

Idefenn jutott ez eszembe a hegyen, a festő remetei magányában. Furcsa, hogy a pécsi okos és művelt úritársaság alig vesz tudomást a falai között élő művészekről, egy kiállítás végignéze, azt hiszem, még a nyilvánosság előtt sem. Egy ilyen műteremlátogatás még nem jelent vételkényszert, holott a festő ugyebár nemcsak azért fest, a szobrász nemcsak azért farag, hogy a maga négy falát feldíszítse. A műteremlátogatások divatja fejleszti a művészi ízlést, fokozza az érdeklődést, ezenkívül pedig melegebb teszi a művész lelkét, értelmét és szükségét látja mindannak, amit végez, felemeli, acélozza és bátorítja.

Martyn Ferenc alig szorul az utóbbi erőforrásokra: a látogató, aki őt felkeresi, elsősorban a merész és kemény bátorságtól lepődik meg s valószínűleg meg fogja kérdezni vagy tíz hatalmas vászon után, hogy hol is vannak a képei? – mégis érdemes megjárni érte a hegyoldalt. Persze nem fog látni sem figurális, sem táji kompozíciót, teljes és gőgös szembeszállás ez a művészet minden eddigi festői témával, nem festői, nem vonzó, amit bemutat (holott ezt is tudja, finoman és romantikusan is, ha akarja!), Martyn művészete felbőszít, elképeszt, vitát provokál. De minden értetlenségen, expresszionista zsúfoltságon túl hirtelen hatalmas, napfénytől fehérülő falak villámlanak fel a képzeletben, tágas teraszokkal, lapos napozókkal: modern világ modern falai Martyn Ferenc képeinek megfelelő környezete.

Mert ezeket a képeket csak ott lehet megérteni. Egy poros és szürke múzeum nyilván összedőlne, mielőtt befogadná. Egy kispolgári lakás virágos és gyümölcsös csendéttel, ábrándos enteriőrökkel, pásztorjátékot ábrázoló gobelinekkel megrakott fala is... Nemcsak új festészeti irányt, de új világot, új embereket, új igényeket is jelentenek s elkerülhetetlen, hogy ezt az új világot megismerjük még akkor is, ha ízlésünk merőben más. Paál László, Mednyánszky, Leonardo da Vinci örökségű, öröknyugalmú formái és színei felé kívánczunk is.

Aki a pécsi műteremlátogatások divatját behozza, Martyn Ferenc magányos hegyi házával kell kezdenie. Ha megrökönyödik is, ha megdöbben is, ha nem is érti az egészet, amelyet a nagy vásznak nyújtanak, a fal kis képei, francia tengerparti városok meleg színeivel, a mecseki hegyek fekete szénrajzával, néhány nyugodt, meleg portréval s ami a legfőbb, Martyn Ferenc, a festő szobrászi alkotásaival is gazdagodik. Kedvet fog kapni ahhoz, hogy sorra keresse, nyissa a város falai között csendben megbúvó, külön világba zárkózott művészek műtermének ajtait.

Dénes Gizella

Dunántúl, 1940. okt. 4., 4.

Martyn Ferenc előadása a Szabadlíceumban. Pécs, december 2. Érdekes művészegyeniség érdekes tárgyú előadásával kedveskedik közönségének kedden este a szabadlíceum: a mai előadóülésen Martyn Ferenc, a pécsi születésű jól ismert festőművész, a Pécsi Képzőművészek Társaságának tagja tart vetítettképes előadást „Tizenöt év a francia katedrálisok tövében” címmel.

Martyn Ferenc már művészi indulásakor is a francia művészet iskoláján nevelkedett fel, mint Rippl-Rónai tanítványa, majd maga is Párizsba, a modern európai művészet Mekkájába került és tizenöt évig élt Franciaországban. Ezalatt nemcsak a francia művészettel és Párizssal ismerkedett meg töviről-hegyire, hanem számtalan utazásban bejárta egész Franciaországot, valamint Német-, Olasz- és Spanyolország művészi szempontból jelentős városait és tájait. Mint festőművész tevékeny szerepet játszott a francia művészeti életben és mozgalmakban, s a modern művészetnek elismerten egyik legjelentősebb képviselője lett. Ma, amikor a rendkívüli nemzetközi helyzetre tekintettel visszatért régi otthonába, aligha akadhatna nálánál hivatottabb

művész a francia művészet és általában szellemi élet ismertetésére. Szabadlíceumi előadásában, amely Martynnak a pécsi társasági körön kívül első megnyilatkozása lesz a nagyközönség előtt, a francia gótikus művészetről fog beszélni. Ő ebben a gótikában a francia szellem legsajátabb kifejeződését látja és sajátosságait, fejlődését a híres francia katedrálisokon mutatja be. Szavainak legjobb szemléletességét számtalan vetített kép biztosítja.

[...]

Pécsi Napló, 1940. dec. 3., 6.

A párizsi magyar festőkolónia vezető tagja újszerű művészetet alkot mecsekalji magányában.

A vizuális, festői viszonylatok egyensúlya Martyn Ferenc piktúrájában

Pécs, április 9. Pécssett, a Mecsek lábánál, egy magaslati szőlőben él Martyn Ferenc, a tizenöt évig Párizsban élt és ott vezető szerepet játszó magyar festő. Szemben a Pálosok temploma, felette az üdülőszálló, körülötte a kacskaringós műúttal barázdált, új stílusú nyaralókkal tarkított domboldal. Mint ahogy azt a Művészeti Hetek tárlatán kiállított és nagy feltűnést keltett *Mecseki táj* c. festménye megörökíti.

Ebben a romantikus milióban intenzív munkába merülve, teljes visszavonultságban dolgozik most a hazatért festő. Sehol sem írtak arról, hogy mi lett a Párizsban oly fontos szerepet játszó magyar művészkolóniával, mi lett a párizsi iskolával? Most megtudjuk, hogy a művészek egy része ottmaradt és tovább dolgozik, a többiek elszéledtek.

Martyn Ferenc is otthagytá pazarul berendezett párizsi műtermét és hazajött. De magával hozta nagy aktivitását és a kis szőlőhegyi rögtönzött műteremben néhány hónap alatt nagymennyiségű művet alkotott. Valóságos remeteéletet él, hetekig le se megy a városba. De annál inkább felkeresi a műértők és a vezetőkörök érdeklődőinek tömege.

Mikor belépünk a műterembe, valami újszerű, szokatlan atmoszféra ejt hatalmába. Tanácstalanul nézünk körül és nem tudunk szóhoz jutni. Mi készül itt tulajdonképpen? Nagyméretű, igen színes, erősen konstruktív kompozíciókat látunk. Az asztalon egészen furcsa szobrok foglalnak helyet, részben még gipszben, részben plasztilinban. Csak az ötödszöri látogatás alkalmával kezdjük megérteni őket. A hatalmas képeken mintha tengeri horizontok, vonuló hajók, vitorlások kelnének életre. Az az érzésünk, hogy a festő nagyon visszanyúlt saját lényébe, a kelta eredetű, tengeren élt ősök szelleme kísért ezeken az alkotásokon. Mindenütt a vonalak és az élénk színek harmóniáját, egyensúlyát érezni. A képeket mind kétdimenziós problémaként fogta fel alkotójuk, ez volt minden nagy kornak, a folklórnak is a felfogása.

A látogató szinte megkövülten eszmél rá, hogy valami nagyszerű, új művészet készül itten. A művész szerényen csak „a festői, vizuális viszonylatok egyensúlyá-

val” magyarázza művészetének lényegét. Kerülő úton megtudjuk, hogy ebből az anyagból rövidesen önálló kiállítás lesz Budapesten.²² Ezt a kiállítást vetítettképes előadás előzi meg. Mind a kiállítást, mind az előadást nagy érdeklődéssel várják a szakkörök és a műértő közönség, mert teljesen új művészet születéséről és kialakulásáról van szó.

Dr. Miklóssy Lajos

Pécsi Napló, 1941. ápr. 10., 6.

Csendes beszélgetés valahol a Mecseken Martyn Ferenc festőművésszel a nagyvilágról és Pécs városáról

Pécs, április 12. – Mintegy másfélévvel ezelőtt örömmel fogadott jóbarát kezét szorítottam meg hosszú idő után ismét. Ekkor érkezett haza hosszas világcsavargás után, közvetlenül Párizsból, ahonnan a művészetekre nézve nem egészen kedvezővé vált légkör kergette el, Martyn Ferenc festőművész.

Martyn Ferenc bejárta a fél világot. Sokat látott, sokfelé és sokat dolgozott. Érdekes ember és még érdekesebb művész. Kiegyensúlyozott, hétköznapi vonás alig van valami benne és mégis, ha valaki öt percig beszél vele, meglepi az a tökéletes harmónia, ami minden egyes szavából, tekintetéből szerteszágazik. Kiegyensúlyozatlanságát, külső és lelki szertelenségét valahogyan a legmeggyőzőbb átélésből fakadó meggyőződés foglalja a legtökéletesebb harmonikus egységbe. Keres, mindig keres, tépelődik formán, színen; valami tudatalatti ösztönösség irányítja ecsetjét, színesíti meg fantáziáját...

Érdeklí minden. Festőművész, emellett fölényes tudású mestere a kisplasztikának. Nagyszerű megfigyelő, kiváló érzéke van a városfejlesztés, a városkép kialakulása iránt.

Párizsból való hazatérése óta sokat voltunk együtt, sokat beszélgettünk erről, amarról... a nagyvilágról és Pécs városáról. Most is, amikor ezen mozgalmas nagyheti napok egyikének délutánján szemben ülünk egymással valahol a Mecseken, az egyik villában berendezett műtermében, a beszélgetés ismét helyi vonatkozású kérdésekre terelődik. A diskurzus nem riportnak, nem interjúnak indult. Néhány kérdést vetettem fel, csak úgy, minden újságírói szándék nélkül. Érdekel tudni, miképpen látja Pécs városát Martyn Ferenc, a művész, aki sokáig nem volt idehaza, de amikor innen elment a messzi idegenbe, vérében, lelkiségében mégis ennek a városnak ízét, sajátosságát vitte magával. Milyennek látja a művész, aki annyi mindent látott, tapasztalt, szűkebb hazáját, és milyennek szeretné látni?

Mielőtt válaszolna kérdésemre, ütött-kopott bádogdoboz kerül elő... a doboz még párizsi; tartalma: csipő, erős, sötétbarna dohány, itt termett azonban már valahol...

²² Az 1942 őszére tervezett kiállítás nem valósult meg, ahogy az ugyanakkorra tervezett pécsi bemutató sem. 1942 októberében Martyn már katonai szolgálatát tölti Lavocsnéban, „100 km-re Munkácsról”.

11. Martyn Ferenc barátaival, feltehetően a Deutsch-féle mecsekoldali szőlőben. 1940-es évek eleje. JPM, Képző- és Iparművészeti Osztály, Adattár © Janus Pannonius Múzeum, Pécs

Programszerűvé kell tenni a város déli jellegét.

A cigaretta csakhamar szája szegletében füstölög, és amikor a gyufát eloltja, fordul ismét felém:

– Arra kíváncsi, hogyan látom Pécs városát? Nem is hiszi, hogy mennyire örülök, hogy alkalmam nyílik erről beszélni. Véleményem szerint ugyanis Pécs valóban az ország egyik legszebb és műemlékekben leggazdagabb városa. Ezt a kijelentést nem a lokálpatriotizmus mondatja velem, hanem ez valóban így is van. Emellett van ennek a városnak valami egészen különlegesen egyéni karakterisztikuma. Kevesen figyelték meg, hogy Pécs valójában mennyire déli jellegű.²³ Mintha a Földközi tenger lehelete elért volna egészen a Mecsek lankáira, úgy alakult ki ez a város. Megmutatkozik ez geológiai formációjában, faunájában, de főleg fehérlő falaiban, amelyek rokonvonást mutatnak fel számos északolasz várossal. A Pálos templom környéke például teljesen olaszos levegőjű. Pécsnek ezt a déli jellegét programszerűvé, tudatossá kellene tenni úgy a régi műemlékek ápolásával, mint a mai urbanisztikus városépítési terveknel és a parkok létesítésével.

²³ Különös ellentmondás, hogy Kerényi Károly, az 1934–1941 között a pécsi egyetemen klasszika filológiát tanító s ott magát számkivetettnek érző ókortudós épp a Dél-Pannon táj északi peremvidék jellegét hangsúlyozza, – természetesen az antik mediterraneum felől nézve. Ld. Havasréti József: A „Táj” és a „Szellem”. Kerényi Károly és a pécsi egyetem (1934–1940). In: Uő: *Ráolvasás. Irodalmi tanulmányok és kritikák*. Pécs, Kronosz Kiadó, 2022. 88–117.

A városi múzeum jelentősége

– Felbecsülhetetlen értéke emellett Pécsnek, hogy nincsen talán, egészen a római időkig visszamenően olyan kor, amelynek valamely épségben maradt maradványait ne tudnók prezentálni. Ezek a különböző korok plasztikusan villanak elénk a városi múzeum anyagából. Ez a múzeum különben ma már a város külön büszkesége. Néhány évvel ezelőtt bizony még zsúfolt raktárképpen hatott, ma pedig kitűnő, új igazgatója²⁴ munkájának eredményeképpen, tágas, levegős és mindenekelőtt élő gyűjteménnyé vált, amelynek népszerűsítése, divatba hozatala egyenesen kötelességünk.

– Meglepően értékesek a római és török korból származó ásatások eredményei, hasonlóképpen értékes azonban a többi termék anyaga is, amelyek a céhéleten keresztül az elpolgáriasodott Pécs lényegét vetítik elénk.

Történelem az utcán

– De lépten-nyomon, kinn az utcán is akár a legértékesebb és legérdekesebb emlékekkel találkozunk. Történelmet lehel a monumentális székesegyháztól egy-egy mellékutcában meghúzódó házig minden. A székesegyház kétségkívül a magyar művészettörténet egyik legszebb lapja, amelyen felsorakozik a katakombáktól Székely Bertalan remek freskóiig minden.

– Hangsúlyozom újból, hogy azt az elismerést nem lokálpatriotizmus váltja ki belőlem. Sokan valljuk ugyanezt. Nemrég Pécssett járt Kállai Ernő barátom, az ismert fővárosi műkritikus, aki hihetetlenül el volt ragadtatva a városnak a régi városfalak által körülhatárolt részétől és azt a kijelentést tette, hogy az itt látottnál gazdagabban hangszerelt és festőibb architektúrával sehol az országban sem találkozott.

– Páratlan építészeti emlék a Széchenyi téren a belvárosi templom²⁵ és a falak közé szorított kis minaret.²⁶ Az előbbi most folyó átalakító munkálatairól azonban egyelőre nincs semmiféle véleményem. A feltárássra, illetőleg kiszabadításra váró városfalakhoz és tornyokhoz hasonló ugyancsak nincsen az egész országban.

– Végül reá kell még valamire mutatnom. Arra régi és Pécssett oly tökéletesen megtalálható magyar háztípusra, amelyik olyan jól, olyan szélesen terpszkedik a földön, mint egy kotlóstyúk. Egész utcák, sőt városrészek maradtak ránk, amelyekben csupa ilyen házat láthatunk.

²⁴ Török Gyula (1911–1997) régész, 1939–1951 között előbb Pécs város Majorossy Imre Múzeuma, majd a vármegyei múzeum igazgatója.

²⁵ A XII. századi Szent Bertalan templom helyén és anyagából épített Gázi Kászim pasa dzsámi, az interjú idején már Körmeny Nándor ma is álló modern toldalékával volt kiegészítve. Az emlék építéstörténetéről ld. P. Szűcs Julianna: Egy kultikus épület mint Pécs szimbóluma. *Pécs építészete tegnapelőtt, tegnap, ma, holnap*. Szerk. P. Szűcs Julianna, Bachmann Erzsébet. Budapest, Balassi Kiadó, 2020. 62–79.

²⁶ Jakováli Haszán pasának a XVII. század középso harmadában épített dzsámija a Kórház téren.

„Olasz kastély” az István utcában

– Pécsnek ezen ismeretlen vizuális értékeiről külön könyvet kellene írni. Akárhová néz is az ember, bárhová is lép, valami nagyon ízes, jellemző és maradandó szépségre talál. El szoktam barátaimat vezetni például az „olasz kastélyhoz”, amelynek jellegét egy függőkert, egy cédrus és ciprusok adják meg. Ez – a valóságban egy István utcai villa – holdfényben valóban valamilyen trieszti kastélyt juttatja az ember eszébe.

– Elismerem, hogy mindez pécsi fülnek talán kissé unalmasan hangzik... lokális szépségek dicsérete az ottlakók részére nem túlságosan érdekes. Ha párizsinak a Notre Dame-t magasztaltam, avagy a firenzei előtt a Palazzo Vecchio szépségeit fejtegettem, válaszul mindig egy semmitmondó, közömbös fejbólintást kaptam. Mintha csak azt mondták volna:

– Elismerjük minderről, hogy szép, de hát ezt mi náladnál is jobban tudjuk, mi van ezen meglepő...

– És én ennek ellenére dicsérem Pécsét és fontosnak tartanám, hogy a hivatalos propaganda mellett minél többen dicsérjük. Ne csak a hivatalos hírverés, hanem az egyéni elragadtatás is terjessze – még pedig minél szélesebb körökben, ennek a városnak híréért.

– Itt van azonkívül még Pécs vidékének intim festőisége, amelyhez hasonló ugyancsak nem találunk sehol másutt az országban. Ragyogó a népviselet. Nem tudom, hogy Baranyán kívül van-e még az országban ilyen változatos folklór.

Művésztelepet Pécsre!

– Szeretném, ha Pécsét sikerülne képzőművészeti centrummá fejleszteni. Miért ne lehetne Pécssett egy nagybányaihoz hasonló művésztelepet létesíteni? Meg kellene építeni azt a művészeti otthont, amivel a Pécsi Képzőművészek Társasága már régebben foglalkozik.²⁷ Ha ezt sikerülne megvalósítani, komoly művészek töltenék itt életük egy jelentékeny részét, akik természetesen a közönséggel is közvetlen érintkezésbe kerülnének. Ennek a termékeny művészetnek hatására azután lassan-lassan elmaradnának az olyanynyira értéktelen vándorkiállítások. Ne szidjuk a közönséget, amiért legtöbbször gyengébb fajsúlyú képet vásárol. A közönség azt veszi meg, amit történetesen kap. Ha jót kap, azt fogja venni és ily módon meg fogja a tényleg komoly művészetet szeretni. A tavasszal, a művészhetek keretében rendezett képkiallítás látogatóinak nagy száma többet mond mindennél.

– Sok mindent meg lehetne Pécssett valósítani – bízom abban, hogy a közel jövő ennek lehetőségét is meg fogja majd hozni. Biztosíték erre mindenekelőtt a város kitűnő,

²⁷ Az állandó művésztelep Pécsen nem valósult meg. A Képzőművészeti Főiskola viszont évente nyári művésztelepeket szervezett a városban, amiről rendszeresen beszámolt a helyi sajtó: A Képzőművészeti Főiskola négy növendékéből újra megalakult a pécsi nyári művésztelep. *Pécsi Napló*, 1943. júl. 13., 4.; Csorba Győző: Vasárnap nyílik meg a pécsi Művésztelep kiállítása. *Dunántúl*, 1943. aug. 15., 7. Mindkét tudósítás kiemeli Hantai Simon munkáit.

lendületes fiatalsága, az egyetem minden tudását latba vető tanári kara, amely hihetetlen tüzzel igyekszik tudását hallgatóságába átültetni. Pécs, mint kultúrváros: valóság, amely kibírja az összehasonlítást bármely olasz, német, avagy angol várossal. Meg van hozzá színpompás kerete és az annak betöltésére alkalmas, tehetséges fiatalsága.

– Nem kell, nem szabad félni, indokolatlanok a gátlások és a szemérmesség. Ha-sonló adottságok mellett egy-egy nyugati város már a propaganda legszélsősége-sőbb eszközeit venné igénybe. A magyar azonban, kontemplatív jellem lévén, ezekhez az eszközökhöz nem nyúl hozzá, ami eléggé helytelen.

Mire Martyn ideért, a cigaratta-csonkok száma alaposan megsaporodott a párizsi doboz körül, én pedig elhatároztam, hogy amit hallottam: megírom.

Kemény József

Pécsi Napló, 1941. ápr. 13., 11–12.

Pécsi képzőművészek tavaszi tárlata

Két festő és két szobrász kiállítása a Pécsi Katolikus Körben

Pécs, jún. 9. – Míg az Ugron Gábor által bejelentett Mattyasovszky Zsolnay László váro-si múzeumbeli emlékkiállítás késik, a Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága az idei tavaszi kiállítását – rendezésében a huszonhetediket, – úgy oldotta meg, hogy cso-port kiállítást ad két rokon festő és két szobrász műveiből. Ez a csoportosítás, – mond-juk ki mindjárt itt az elején – annyira szerencsés, hogy ennél erősebb, összhangzatosabb kiállításra egyhamar nem emlékszünk. Először Gebauer – Martyn – Bársony – Sinkó együtteséről volt szó. De mivel Gebauer²⁸ – vidéki templomfestéssel van elfoglalva, helyette Gábor Jenő tart búcsúzó, – amit a kibocsátott, Gábor fametszetével ellátott meghívó ki is emel, – a tavalyi szép sikerű gyűjteményes kiállítása óta készült újabb műveiből. Martyn maradt a bejelentett, képekké formált szuggesztív úti élményeinek bemutatása mellett, de erősen retrospektív jellegű alátámasztással. S a két szobrász, a Zsolnay gyár kötelékében dolgozó erdélyi származású Sinkó András²⁹ és a fiatal, pécsi születésű Bársony György,³⁰ ugyancsak erejük teljességében mutatkoznak be. [...]

Hogy mennyire fontos szerepet tölthet be városunkban egy jó képzőművész, aki munkásságával kifelé is tiszteletet, megbecsülést, nevet szerez, igazolással álljon itt a következő: Genthon István, – ez a furcsa nevű (Zsánton-nak mondja magát) magyar művészeti közíró, – aki az utóbbi időben a legjobb értékmegállapítója lett a haladó magyar képzőművészetnek, egy ízben – vele Budapesten találkozáskor, – mikor meg-tudta, hogy pécsi vagyok, a legnagyobb hódolattal emelt kalapot a pécsi Mattyasovsz-ky Zsolnay László művészete előtt. Ezt mondta:

²⁸ Gebauer Ernő (1882–1862) festőművész, falképfestő, a PKMBT titkára. 1929–1933 között a nyaranta hazalátogató Martyn Ferencsel közösen festőiskolát vezetett Pécsen.

²⁹ Sinkó András (1901–1976) szobrász, kerámiatervező, 1937–1961 között a Zsolnay-gyár munkatársa.

³⁰ Bársony (eredetileg Nelbihel) György (1917–?) pécsi szobrász, 1949-től Ausztráliában élt.

– Boldog város, mely ilyen művészt adott a magyar képzőművészetnek. Sajnos, nem él már közöttünk. Így nagyon károsodtunk, hogy többé már nem dolgozik. [...]

Nem tudom, Genthon tud-e magyar-franciánkról: Martyn Ferencről? Mert a hivatkozott beszélgetés még háború előtt volt. De Martyn azóta hazajött Párizsból, ahol másfél évtizedet töltött. Ez a nagyszerű világbarangoló, akinek piktúrája a „valóságfelettség”-gel (szürrealizmus) tart szoros barátságot, úti emlékeiből állít ki nagyon érdekes és magas színvonalú, gondosan kiválasztott gyűjteményt. A festő lelkében bizonyos eszmétársulatok követik egymást, amik gondolatokat vetnek föl és emlékeket idéznek a látott dolgok helyett. Ezek töredékszerűen tudat alatti dolgokkal társulnak egyidőben való érzékeléssel s azokat vetíti maga elé a festő, a grafikus, vagy az író. Ez a művészeti és irodalmi törekvés főleg Franciaországból indult ki és leginkább az olasz művészet látja a jövőjét benne.

Martyn most bemutatott műveit együtt látni olyan pompás élmény, hogy a műveket közelebről megismerni még Genthonnak is érdemes volna. Mi, valóságra építő magyarok, vidékiek és járatlanok, sokszor csodálkozással nézzük az ilyenfajta magasabbrendű művek valóságfelettségét. De ha már gyönyörködni is tudunk e képek lenyűgöző lelkiségében, új beállítottságukban, fellépésük erejében, e művészet hatása alól nincs szabadulás. Martynnak, mindezt tekintetbe véve, nyert ügye van, mert műveit a meggyőződés őszintesége hatja át. Ezért közelebb áll szívünkhöz, semmint gondolnánk. A spanyol triptichon, ha témakörénél fogva idegen is nekünk, a muzsikája azonban számunkra is érthető és a tájképei, de különösen arcképei nagyon közel állnak hozzánk. Török Lajos főkapitány helyettesnek és feleségének arcképei, édes atyjának nővéreinek arcképe, egy pécsi orvos és egy pécsi női arckép, hatásukban felejthetetlen emléket adnak, művészi benyomásuk állandó marad, mert e képek a valósággal is közvetlen és becses kapcsolatot adnak. A tárgyaltan elvont témakört mellőzte Martyn e hazai kiállításán s ez engedménnyel csak közelebb férközött a pécsiek szeretetéhez. Bárha közöttünk maradhatna ő is. [...]

Nikelszky Géza

Dunántúl, 1941. jún. 10., 6. *Művészet-zene* rovatban

Lezárult a pécsi művészek kiállítása

Pécs, jún. 16. – Lezárult egy pécsi kiállítás, modern művészek kiállítása. Ebben a modernségben bizonyára nem az a fontos, hogy milyen divatos izmust követnek vagy irányítanak; hanem az élet, a valóság és a szépség újszerű megragadása, újság a tartalomban és még inkább a kifejezésben. Mindenekelőtt ez az újszerűség kap meg bennünket alkotásaikban. Az is tagadhatatlan, hogy individuális művészek; magukban és maguknak dolgoznak, kortól és tömegtől függetlenül, s olykor még a prózai valóság bilincseit is lerázzák magukról, hogy a szépet egyéni eszközökkel, sajátos egyéniségük sugártörésében ejtsék foglyul. [...] Martynnak is megvannak az újszerű művészi fogásai, technikai bravúrai. Nem absztrakt képeit állította ki, amelyek meglepnek és

vonzanak, lesújtanak és éteri világokba emelnek, de mindenképpen megérintik lelkünket a művészet titkainak nagyszerűségével és lélekbemarkolóan tiszteletet parancsolnak a művész fanatikus hite és szuggesztív művészi viaskodása előtt. Nem ezeket az absztrakt képeket állította ki, de a bemutatott képeken is, amelyek közelebb állanak a látható és érzékelhető valósághoz, elragad a festői fogások gazdag változatossága, a technikai bravúrok pompás megoldása; az egy színbe burkolt képek sejtelmes szuggeszciója, a „Pécsi Széchenyi-tér” zöld, „holt-város” misztikája, a „Toledói holdfény” hangulatvarázslata, a két színben megkomponált tájak, mint pld. a „Breton kikötő” kék-piros párbeszéde, vagy a sok színben vibráló délfrancia tengerparti részletek lágy festőisége, az apró ecsetvonásokkal megjelenítő pointillista festészet új életre ihletése, egy női arckép sajátos keretbe illesztett újszerűsége, vagy egy mecseki táj valószerűtlen fényzuhatagokkal áttűzdelt és mégis hallatlanul szuggesztív képe. Ahány kép, annyi művészi bravúr, a festő-technika meglepően újszerű fogásai, mindmegannyi csemege a szakértő műélvező számára.

A laikust mégis elsősorban az az érdekes, eredeti és helyenként megdöbbentő egyéniség érdekli, amely megfoghatatlanul és mégis láthatóan ott vibrál a képek síkja fölött, benne rejtőzik a kép hangulatában, az apró ecsetvonások titkaiban. Ezek a valóságfeletti képek talán nem ábrázolják híven a természeti táj nyers valóságát; de annál jobban bennük rejlik a művész lelkének egy-egy részlete, lélektája. A költő szavakkal vall a lelkéről; a festő színekkel és az ecset bravúroival. Talán innen van az is, hogy Martyn inkább természeti tájakat és olykor szinte jelentéktelennek tűnő városrészleteket választott képei tárgyának: ezek az objektív tartalmak sokkal alkalmasabbak a belső, lelki tájak kivetítésére, mint az emberalakokból összerakott mozaik. Gábort a százarcú Ember érdekli elsősorban, és így sokkal szociálisabb festő; Martynt a személytelen táj ihleti, amely a maga sajátos látását, a saját lelkét fejezi ki.

És milyen nyugtalan és eredeti ez a lélek! Mennyi konvenciótól eltérő, eredeti villanás, elemi nyugtalanság, szenvedélyes kísérletező vágy vibrál ezekben a tájhangulatokban, ezekben a fölboncolt tájakban, ezekben a városi épületekben, amelyeket zizegő elemekre bont a vibráló déli napfény! Azért nyugtalanítanak bennünket ezek a képek, mert egy eredeti, érdekes lélekkel kerültünk titkos összefüggésbe, mint a médium a láthatatlan szellemi világgal. Ezeket a képeket lehet szeretni, vagy nem szeretni; de semmiképpen sem vonhatjuk ki magunkat a hatásuk alól. A „Spanyol trilógia” döbbenete, a tengerbe fulladt lány sejtelmes víziója, a lágy festőiségű tengerparti képek elgondolkoztatnak, hangulatot adnak, különös érzéseket emelnek ki a lélek mélyéről; egyszóval művészi élmény részeseivé avatnak. Abban az útinaplóban, amelynek egyes fejezeteit örökítik meg ezek a festmények, nemcsak Európa városait érzékeljük, hanem megismerkedünk egy különleges művészi lélek, egy érdekes emberi egyéniség lélektájaival is.[...]

Sajnos a kiállításnak van egy fájdalmas vonása is, a négy kiállító művész között kettő műveinek némi búcsúzás-jellege is van. [...]

A másik művész nem Pécestől búcsúzik képein, hanem egy olyan Európától, amely talán soha többé vissza nem tér. Attól az Európától, amelyben még szabadon száguldhattunk ide-oda, gondtalanul ámulhattuk Párizs megvesztegető varázsát

és az olasz városok felejthetetlen ihleteit, – amelyben szép örültségeket is lehetett csinálni, és azt is komolyan lehetett venni, ha egy Picasso pókhálót rakott a festményeire... Ennek az Európának tág lélegzetét és kimeríthetetlen élménykincsét idézik most Martyn képei. A búcsú azonban bizonyára nála sem végleges, mert ez az Európa, a művészet Európája örök és talán egyszer majd a Notre Dame-ot is megtaláljuk a régi helyén.

Dr. Makay Gusztáv

Dunántúl, 1941. jún. 17., 6–7. *Művészet-zene* rovatban

Új művészet felé... Beszélgetés Martyn Ferenc festőművésszel

Pécs, június 18. – A modern pálos templom melletti villából csodálatos a pécsi táj. Mese-zöld mezők végén legelésznek a fehér bodros báránnyelkű és a csipkés lilában játszó harsányi hegyek ölekeznek a végtelen kékkel. Gyönyörködtesz remek látvány. A művész, aki a szépség nagy erőit gyűjti magába, lakásul Pécsen jobb helyet nem is találhatna.

Martyn mester meggyerő mosollyal, barátságosan fogad. Hellyel, cigarettával kínál és már csillogó szemmel beszél is. Hangján megérzik a tárgy iránti szeretet.

Ahogy körülnézek a műteremben, különös képek, szobrok esnek a szemembe.

– Hallani, a Mesternek új iránya, új művészete van. Szabadna egy kicsit intenzívebben e felől érdeklődni?

– Először is ugye a nevét szeretné. Az elnevezés. A név. Hogyan is jön létre a név? – Whistler festett egy képet. A londoni kikötő volt. Ezt a címet adta neki: „Impressió”.³¹ És ez lett egy egész kor művészetének elnevezése. Rodin szobrászatát, vagy Debussy zenéjét is ezzel a szóval jelöljük. Az én irányomat Párizsban elvont, alkotó és nem ábrázoló művészetnek nevezték el. Most, 1938-ban volt Pesten egy kiállításunk.³² Kállai Ernő, egyik legjelentékenyebb kritikusunk jelképes művészetnek nevezte el,³³ mert jelképeket alkot, konstruál. Én az irányomat új realizmusnak szeretem nevezni. No most erről az új realizmusról. – A művészet egy-egy szakaszát bizonyos problémakörök jellemzik. Az impresszionizmust a színérték (valeur) elmélet, mely olyan üdvös volt, hogy a magyar művészetet európai viszonylatban is a legnagyobbak közé emelte. Ferenczyre és Rippl-Rónaira gondolok. De a művészet állandóan él, fejlődik, folyik... Az evolúció a képzőművészetekben a reakció. Jöttek a nyugati nagy fenegyerekek és bátran nyúltak az újabb problé-

³¹ Különös, mert Martynra a legkevésbé sem jellemző többszörös félreértés (esetleg félrehallás). Feltehetően Whistler Nocturne-sorozatának és Monet londoni képeinek emléke keveredik Monet-nak a Le Havre-i kikötőt ábrázoló, „Impressió, a felkelő nap” című, 1872-ben készült festményének emlékékével.

³² A Török Lajoshoz intézett levelekben is többször említett *Párizsi magyar művészek* című kiállítás a Tamás Galériában.

³³ Kállai Ernő: Jelképző művészet. *Szép Szó*, 1938. márc., VI. kötet, 2. füzet, 22. sz., 200–203.

mákhöz. Tulajdonképpen nincs új a művészetben. A szellem sohasem változott. A művészet benső mibenléte mindig ugyanaz, csak a megfogalmazás más. Az új realizmus alapgondolata ugyanaz, mint az olasz reneszánszé, vagy az egyiptomi, vagy asszíriai, vagy prehisztorikus emberé.

– Mi a lényege?

– Azokkal az eszközökkel, melyek a képzőművészeté, épkezláb, tiszta és kiegyensúlyozott műveket létrehozni. Definálni s a legtisztább összhangba hozni a tényezőket, melyek a festészetet jelentik.

– Melyek ezek az eszközök, tényezők?

– Ezek a képen: a vonal, a mozgás, a forma, ami a felületi probléma, a két dimenzionalitás problémája és a szín, ami akár a folklórnál akár az összes korszakban a színeltetések alapján létrejött újfajta harmónia és egyensúly. Nálam a képeken a sárga mellett ott a fekete, a vörös mellett a kék. Az ellentétek igen nagyok és a művek dinamikája nagyobb hanggal hozza létre a fent nevezett egyensúlyt.

Nézem a különös alakú szobrokat és festményeket. És arra gondolok, hogy talán nekünk is voltak ilyen élményeink, tapasztalásaink, mint a nagy művészeknek, mint Martynnak, de nem szívtuk ki ezekből a tapasztalásokból egész, borzongató-szép titkukat és rejtelmes értelmüket. – Önkéntelenül a zenére gondolok: a szimmetria: mozdulatlan ritmus... Ezt meg is jegyzem.

– Igen, a festészet úgy van megkomponálva, mint a zene. És ezért az én képeim határozottan nem is ábrázolnak semmit. Mit ábrázol a fa? A fa nem ábrázol semmit. Érdekes dolgot mondok: a művészet egy abszurdum. De nélkülözhetetlen. Az ősember első gesztusa volt...

– Sokan nem értik meg a Mestert. Hogy is mondta jó Leonardo? „A legnemesebb gyönyör a megértés öröme.”

– Nem ők alakítanak engem, hanem és csinálom a művészetet. – A Mester mosolyog. –

Én pedig nézem a szinte titokzatos képeket. A nagy festők csak annyiban beszélnek hozzánk, amennyiben van lelkünk, hogy megértsük képeik világát; csak amennyiben legalább a gyökere van meg bennünk annak, ami őbennük kivirágzik...

– A tárlaton miért nincsenek ezekből az absztrakt, vagy a Mester szavával élve, ezekből az új realista képekből?

– A tárlaton 1922-től vannak műveim. Ezek olyanok, amelyek a látott dolgokat dolgozzák fel a lehető legtisztább eszközökkel. Ezeken a transzponálás mérsékelt foka látszik; ezek még szigorúbb és szorosabb kapcsolatot mutatnak a természettel.

– És mikor fog Mester az új realista képekből tárlatot rendezni?

– Az ősszel. Budapesten. Magyarországon ez lesz az úttörő kiállításom.³⁴

– A Mester eddig Párizsban élt és Párizsban a Martyn név nagy szerepet játszott. A „*Cahier d'art*” és más nagy művészeti folyóiratok állandóan hozták a képeit és cikkeztek és vitáztak felettük...

³⁴ A többször említett, de meghiúsult kiállítási terv.

Hogy Budapesten miképp fogják fogadni? Hogy a művészet lényege a koncepcióban rejlik-e, vagy a kifejezésben? Ezt döntögessék el a kritikusok.

Azt hiszem, hogy soha, de sohasem fogjuk megtudni, hogy miért szép valami...

Harcos Ottó

Dunántúl, 1941. jún. 19., 7–8. *Művészet-zene* rovatban

Impressziók egy tárlaton

Nem rangadó kritika akar lenni (annál kevésbé, mert ilyet már közölt a Pécsi Napló) inkább impresszióimról számolok be, futólag és ötletszerűleg. [...]

Martyn Ferenc hosszúhetényi tájai azt a szenvedélyes fanatikust állítják elénk, aki a festészet kultúráját a forrás kibuggyanásánál szívta magába. Martyn számára nem az optikai világkép a fontos; mást, többet akar és tud is, művészibbet cselekszik, alkot. A kozmikus erők színbe, formába tömörítése, emlékfoszlányok hullámozása beszél a hetényi tájakba élve. Aki látni tudja mindezt (pedig milyen könnyű látni, csak meg kell szabadulni a konzervativizmus örökségétől) kiérzi a nagyáriát: a ritmust. Martyn ecsete egyszerű szubjektívizmussal adja tudunkra egy nagy tehetség elgondolásait, amelyeknek hinnünk kell. A valóságábrázolás harmadrendű Martynnál, a dolgok belső lényegét feszegeti, és amit kihoz belőle, az a „martyni” művészet, az eszmény, a hiteles valóság. [...]

Sásdi Sándor

Pécsi Napló, 1941. okt. 28., 5–6.

Kállai Ernő levele Török Gyulának

Budapest, 1941. nov. 25

Igen tisztelt Uram,

sajnos, legjobb igyekezettel sem készülhettem el előbb a kívánt tanulmánnyal,³⁵ de most végre megvagyok vele és még ma este viszem is a főpostára, hogy expressz adjam fel címére.

A tanulmány első felében hosszasan foglalkozom az absztrakt művészet szellemi légkörével. Ez ugyan nem volna baj, sőt! Hiszen arról van szó, hogy az olvasó lássa: az absztrakt művészet sem holmi légből kapott csodabogár, hanem nagyon

³⁵ A tanulmány: Martyn Ferenc művészete. *Pécs Szab. Kír. Város „Majorossy Imre Múzeumának” 1941. évi Értesítője*. Pécs, 1941. 123–130. Kállai első érdemi írása Martynról. A múzeumi értesítőben történő közlésről szól a következő levél is.

Igen tisztelt Uram,

sajnos, legjobb igyekezéssel sem készülhettem előbb a kívánt tanulmánnyal, de most végre megvagyok vele és még ma este viszem is a főpostára, hogy expressz adjam fel címére.

A tanulmány első felében hosszasan foglalkozom az absztrakt művészet szellemi légkörével. Ez ugyan nem volna baj, sőt! Hiszen arról van szó, hogy az olvasó lássa: az absztrakt művészet sem holmi légből kapott csodabogár, hanem nagyon is komoly, reális és korszakalkotó szellemi erők kifejezője. Ezért tértem ki részletesebben a modern természettudományok az absztrakt művészettel analóg szellemű eredményeire. Ez tehát helyén volna, de az a baj, hogy ez a rész igen hosszúra nyúlt. Sérti az arányérzékeimet, hogy majdnem annyi teret foglal el, mint Martyn képeinek konkrét jellemzése. Viszont nem tudtam rajta rövidíteni. Így hát Önökre bízom, hogy ebből a részből mi maradjon meg vagy hogy teljesen töröljék-e a cikkből. A kéziratban a 3. illetőleg 6. oldalon megjelöltem, hogy mettől meddig tart a problematikus rész. Ismétlem: magam is érzem, hogy aránytalanul terjedelmes, ami főleg művészeti tanulmányban, melynek formásnak kell lennie, igen kellemetlen. De mivel magam nem tudom, miként szabhatnám rövidebbre: Önökre bízom, mi történjék ezzel a 6 bekezdéssel.

Mellékelem a kis fotókat is. Remélem, az Értesítő részére közben jobb felvételek készültek és szép nagy klisék lesznek.

Jelköteleznie, ha a magamnak szóló támpéldányon kívül a Pester Lloyd tárcarovatszerkesztőjének, Keresztury Dezsőnek is szíves volna küldeni egy ismertetésre szánt példányt. (Bpest VI. Eötvös-uca 12. Pester Lloyd szerkesztősége címen az ő személyes nevére).

Igen örülnék, ha Pécssett egyszer vetítőképes előadást tarthatnék Cézanne-ról és a belőle folyó modern konstruktív művészetről. Remek képes anyagom van.

Tisztelettel köszönti

kész hive

Kállai Ernő

x mind amivel jelöltem
meg a reprodukálókat,
amikkel a tanulmányban
foglalkozom.

12. Kállai Ernő 1941. nov. 25-i levele Török Gyulának. Magántulajdon

is komoly, reális és korszakalkotó szellemi erők kifejezője. Ezért tértem ki részletesebben a modern természettudományok az absztrakt művészettel analóg szellemű eredményeire. Ez tehát helyén volna, de az a baj, hogy ez a rész igen hosszúra nyúlt. Sérti az arányérzékeimet, hogy majdnem annyi teret foglal el, mint Martyn képeinek konkrét jellemzése. Viszont nem tudtam rajta rövidíteni. Így hát Önökre bízom, hogy ebből a részből mi maradjon meg vagy hogy teljesen töröljék-e a cikkből. A kéziratban a 3. illetőleg 6. oldalon megjelöltem, hogy mettől meddig tart a problematikus

Bpst, december 5

Igen tisztelt uram,

mellette körsóval rögzítettem a korrekciót. Örülök, hogy azt a bizonyos, hogy filozófiai részt igen rövidre sikerült lefoglalni, így most a tanulmányok ezt helyes formája van.

Sívesen állok rendelkezésükre a líráim - olvasás, stb. - íti költőjeim és ott tartozkodom költőjeim megismerésén kívül belém is ötvénemmel, tehát pontosan $\frac{1}{3}$ - $\frac{1}{4}$ kézzel annál, amit vajában a nemetontéplem kaptam az olvasásaimért. Így kérem, méltányos feltevésem van.

Igazán örülök, ha sikerülne nyíltabbi írt az olvasást, mert éppen ottlitemkor, mely jelen igen meggyőzőttem a vérost.

Nagyon kíváncsi, hogy sikeresen így érlelően járassam.

Kérlek, kelétközésünk reményében tiszteltetted körömtől és vagyok

Kétféle

Kállai Ernő

13. Kállai Ernő 1941. dec. 5-i levele Török Gyulának. Magántulajdon

rész. Ismétlem: magam is érzem, hogy aránytalanul terjedelmes, ami főleg művészeti tanulmányban, melynek formásnak kell lennie, igen kellemetlen. De mivel magam nem tudom, miként szabhatnám rövidebbre: Önökre bízom, mi történjék ezzel a 6 bekezdéssel.

Mellékelem a kis fotókat is. Remélem, az Értesítő részére közben jobb felvételek készültek és szép nagy klisék lesznek.

Leköteleznék, ha a magamnak szóló támpéldányon kívül a Pester Lloyd tárcarovatszerkesztőjének, Keresztury Dezsőnek is szíves volna küldeni egy ismertetésre szánt példányt. (Bpest VI. Eötvös ucca 12. Pester Lloyd szerkesztősége címén az ő személyes nevére).

Igen örülnék, ha Pécssett egyszer vetítőképes előadást tarthatnék Cézanne-ról és a belőle folyó modern konstruktív művészetről.

Tisztelettel köszönti

kész híve
Kállai Ernő

kézzel írt kiegészítés:

piros ceruzával jelöltem meg a reprodukálándókat, amikkel a tanulmányban foglalkozom.

A levél Hárs Éva hagyatékában. Gépírás, kézírással kiegészítve. Rendelkezésre bocsájtásáért Sarkadi Esztert illeti köszönet.

Kállai Ernő levele Török Gyulának

Bpest, december 5 [1941]

Igen tisztelt uram,

mellékelve köszönettel visszajuttatom a korrektúrát. Örülök, hogy azt a bizonyos, hosszú filozófiai részt ilyen rövidre sikerült lefaragniok, így most a tanulmánynak egész helyes formája van.

Szívesen állok rendelkezésükre a Cézanne-előadással. Úti költségeim és ott tartózkodásom költségeinek megtérítésén kívül beérném egy ötvenessel, tehát pontosan $\frac{1}{3} - \frac{1}{4}$ részével annak, amit Svájcban és Németországban kaptam az előadásaimért. Úgy hiszem, méltányos feltételeim vannak.

Igazán örülnék, ha sikerülne nyélbe ütni ezt az előadást, mert egyszeri ottlétemkor, tavaly télen igen megszerettem a várost.

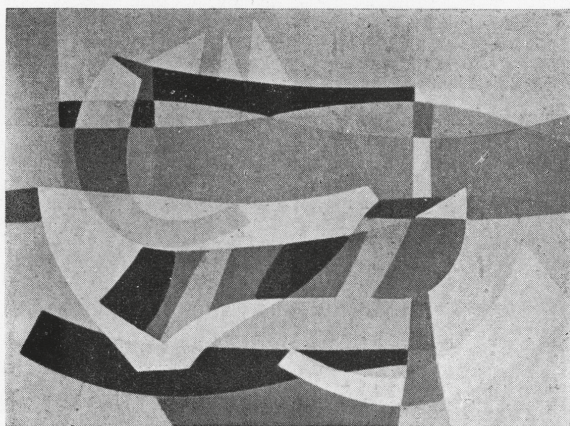
Nagyon köszönöm, hogy szíves az ügy érdekében fáradni.

Személyes találkozásunk reményében tisztelettel köszöntöm és vagyok
kész híve

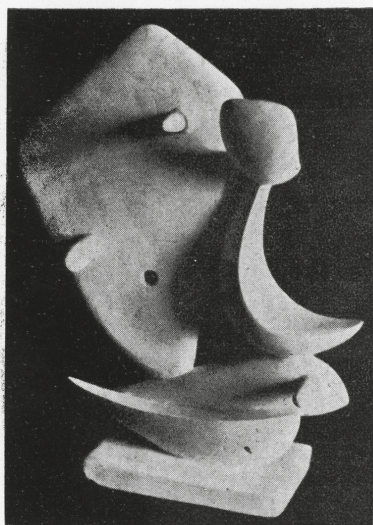
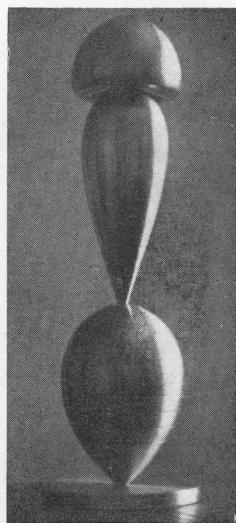
Kállai Ernő

A levél Hárs Éva hagyatékában. Kézírás. Rendelkezésre bocsájtásáért Sarkadi Esztert illeti köszönet.

IX. tábla.

Martyn Ferenc: Kompozíció. Olaj.

Martyn: Ferenc: Breton halászok
emlékműve. Gipsz.Martyn Ferenc: A hangyák
emlékoszlopa. Bronz.

14. Martyn Ferenc festményének és szobrainak reprodukciói az 1941-es múzeumi Értesítőben. A szobrok 1978-ban Budapesten, majd 1982-ben Pécsen voltak először kiállítva.

Kállai Ernő levele Török Gyulának

Budapest, 1942. január 14.

Igen tisztelt Uram,

köszönöm szíves értesítését és nagyon megtisztelő személyes meghívását, amellyel azonban csak abban az esetben élnék, ha semmiképen terhükre nem vagyok és ha különösen a nagyságos asszonyt szokott házi rendjében nem zavarom.

Valószínűleg már 27-én utazom, ha jól tudom, van gyorsvonat, mely reggel indul. Ezt különben még megtudakolom: ha idejében érhetek Pécsre, mondjuk: kora d. u., akkor 28-án is utazhatnék. Lehetőleg szűkre kell szabnom pécsi tartózkodásomat, mert nagyon sok itt a dolog.

Az én diapozitivjeim 8 ½ x 10 centiméteresek, remélem, van ennek megfelelő váltókeret kéznél.

Levelében nem említi a honorárium kérdését. Martyn Ferenc azt az üzenetet hozta, hogy megtérítik vasúti költségeimet és 50 pengő tiszteletdíjat kapok. Nagyon lekötene, ha ezeket a feltételeket pár sorban írásban volna szíves megerősíteni, mert így nem tudom, nincs-e köztünk e tekintetben valami félreértés.

Az „Értesítőt” érdeklődve várom!

Igen örülök a személyes ismerkedésnek. A nagyságos asszonynak kezét csókolom. Tisztelettel köszönti

kész hive

Kállai Ernő

A levél Hárs Éva hagyatékában. Gépirat. Rendelkezésre bocsájtásáért Sarkadi Esztert illeti köszönet.

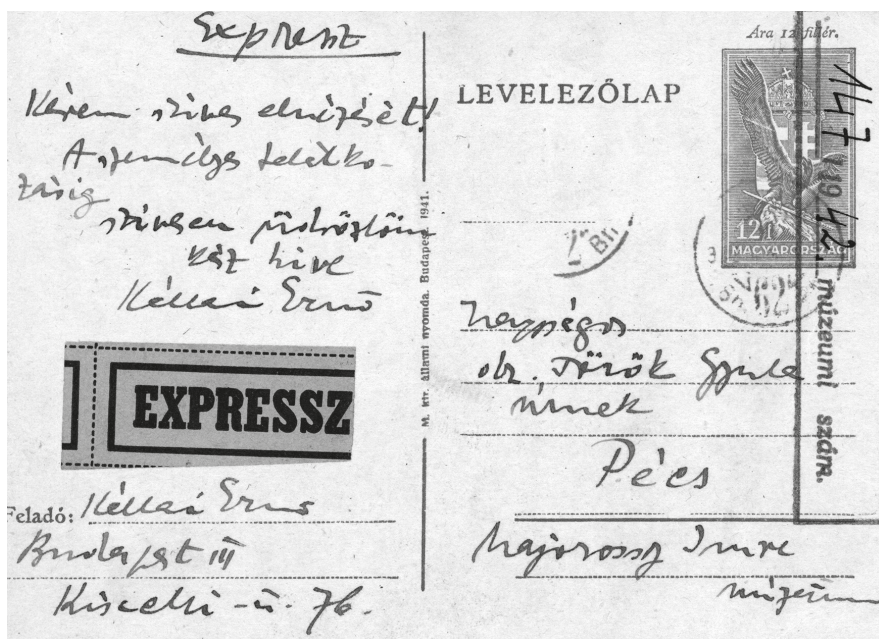
Martyn Ferenc előadása Rippl-Rónairól és koráról

A művészeti előadások sorozatában, szerdán, február 11-én hangzik el a második: a legnagyobb magyar festők egyikéről és arról a változatos, gazdag korról, melyben élete lejártszódik, fog felolvasni Martyn Ferenc festőművész. Alig van nálánál alkalmasabb előadó, ha erről a témáról esik szó, hiszen gyermekkorától kezdve, húsz éven át élt közvetlen közelében, másrészt másfél évtizedes franciaországi tartózkodása alatt, alaposan megismerhette azt a környezetet, melyben Rippl-Rónai és kortársai fejlődtek és legkiválóbb alkotásaikat létrehozták.

Martyn Ferenc nem látja Rippl-Rónait egyedül, elszigetelve, hanem előadásában keresi annak a szellemi mozgalomnak eredését, fejlődését, mely a múlt század utolsó negyedében létrehozta képzőművészetben, irodalomban, zenében azt, amit impresszionizmusnak hívunk és amelynek Rippl-Rónai Párizsban fontos, igen jelentékeny alakja volt. Aztán elmondja a kaposvári mester otthoni életét és művészi jelentőségét állapítja

 Bpest, ápr. 6.
 Igen tisztelek, kedves barátom,
 illetve közlöm, hogy
 holnap, azaz kedden este
 érkezem és 8-án megkezdem
 az előadást. De hiszen én
 ezt annak idején rögtön
 megírtam barátom János-
 nak, amikor is írtam, hogy
 az előadásomat ápr. 8-
 ra tűztük ki. És már napok
 előtt kijelentettem, hogy
 megírtam, hogy látjuk, elkel-
 lő a levélben vagy Feri.
 megfogalmazott róla. Sajnál-
 nam, de így, hibámon ki-
 vül, nyugtalanságot okoztam
 volna önnek. Azt hiszem, hogy
 az előadások rendezését ön
 Feri bátya, ezért utánam neki

15. Kállai Ernő 1942. ápr. 6-i levelezőlapja Török Gyulának. Magántulajdon

16. Kállai Ernő 1942. ápr. 6-i levelezőlapja Török Gyulának. Magántulajdon

meg. Egy bő és hosszú vetített kép-anyag kíséri az előadást. Bemutatva az „École de Paris” jellegzetes műalkotásait, azok között Rippl-Rónai egyéni szerepét, elkísérve azt fejlődése során a késői pasztellokig. Az Uffizi „halhatatlanjairól” szóló előadás, mint már fentebb írtuk, szurdán lesz, pontosan 6 órakor a városháza közgyűlési termében.

Ismételjük, hogy az előadás-sorozatot a Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága rendezi, Esztergár Lajos dr., polgármesterünk felkérésére.

Pécsi Napló, 1942. febr. 10., 5.

Kállai Ernő levele Török Gyulának

Bpest, ápr. 6. [1942]

Nagyságos dr. Török Gyula úrnak
Pécs

Majorossy Imre múzeum

Igen tisztelt, kedves Uram,

sietve közlöm, hogy holnap, azaz kedden este érkezem és 8-án megartom az előadást. De hiszen én ezt annak idején rögtön megírtam Martyn Ferencnek, amikor ő értesített, hogy az előadásomat ápr. 8-ra tűzték ki. És pár nappal ezelőtt újólág is megírtam neki ezt. Úgy látszik, elkallódott a lev.lapom vagy Feri megfeledkezett róla.

Sajnálom, ha így, hibámon kívül, nyugtalanságot okoztam volna önnek. Azt hittem, hogy az előadások rendezését ön Ferire bízta, ezért írtam neki.

Kérem szíves elnézését!

A személyes találkozásig szívesen üdvözlöm

kész híve

Kállai Ernő

F: Kállai Ernő Budapest III. Kiscelli – u. 76.

Kézzel írt postai levelezőlap Hárs Éva hagyatékában, Rendelkezésre bocsájtásáért Sarkadi Esztert illeti köszönet.

Martyn Ferenc levele Török Gyulának

Török Gyula dr
igazgató urnak

Pécs, Majorossy Imre Múzeum, Rákóczi út
Bp 942, 4, 27

Kedves Barátom, szerdán d. u. 6 órakor miként megbeszéltük, kerestelek a múzeumban a hird-i úttal kapcsolatosan; – senki nem jelentkezett a csengetésre. Így hát most igazolom magam. Itt bp-i terveimet készítem elő, minden úgy halad, ahogy szeretném és az általam szervezett kiállítások – főképp a magamé – tehát az őszre beálltak a tervbe. Egyébként sok és fontos dolog nem történik.

Kézcsókom feleségednek, és szeretettel köszöntlek –

Ferenc

177/1942 múzeumi számon érkeztetett, kézzel írt levelezőlap

Martinszky János levele Erdős Géának³⁶

Mohácsról Budapestre. 1942. máj. 26.

[...]

Tavasszal erős kritikát kaptam egy Pécsi festőtől. Nemcsak én, mindenki. Sajnos Rudnayt sem tudtam megvédeni: kijelentéseit igen; képeit nem. Az a festő Párizsban él, tanul, kiállít Pesten. Absztrakciókat fest, mindenkinél absztraktabban. Nagyon derék

³⁶ Erdős Géza (1910–1964) festőművész, Martinszky János barátja és levelezőpartnere, 1957–1964 között a budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnázium alakrajz tanára.

és hitelt érdemlő ember. Első nyugateurópai, akivel találkoztam. Mi neki középeurópaiak vagyunk, úgy használja ezt, mint mi pl a négert vagy a cigányt. Ez valami belső lompossgot jelent, mellékutakon való tekergést érzések és érzelmek rabjait és teljesen rossz kritikát és orientációt. Érezte hogy nyugaton ésszerűen élnek az emberek. Magatartásával érezte, szavaival magyarázta, képeivel igazolta a mondottakat.

A magyar festésből: Egry. Ő megáll a franciák mellett. Több senki. Mondja, hogy a nagy franciák olyan jól festenek, hogy arról nekünk fogalmunk sincs. Bemáth és Szőnyit erkölcsi tekintetben kifogásolta. Rudnayt is. Pl. kiállít Rómában, de nem mer Párisban kiállítani. Rudnay sem adott épen angyszárnyakat az embernek, de ilyen ólomcipőket még nem kaptam. Szellemi bénultságban morzsolom a napokat. És robotban. Nincs semmi felvillanyozó a piktura berkeiben. Emlékszel engem már a Kut kiállítása is lesújtott. Ti megértők voltatok. És most azt kaptam meg ettől a festőtől, hogy a festőknek elsősorban kitűnően kell festeniök és azután jellemnek kell lenniök. Egy gőgös szó és tévedés s valaki már elveszett ember. Nyugateurópában.

Ez így nagyon töredékes, de nemsokára szóval is beszélhetünk.

Szeretettel ölellek Mártának kezét csókolom.

János

A levél teljes terjedelmében közölve: Várkonyi György: Újabb adatok Martinszky János pályájához. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 39. Pécs, 1995. 219–237.

Martyn Ferenc levele Török Lajosnak

Kassa, 942 okt. 15

Kedves Főkapitány-helyettes Uram,

[...] Szeretném, ha az őszi kiállításunk dátumát későbbre tennénk át. Én ugyanis innét holnap, 17-én indulok el Lawocnéba, az újonnan elfoglalandó állomásra, és nem hiszem, hogy idejében Pécsre kerülhetnék. Már pedig az őszi kiállításra terveim vannak – nekem harminc festményem lenne (arckép, tájkép és két csendélet), aztán szeretném Egry barátunkat néhány új művével képviseltetni, továbbá kiválogatnánk Martinszkytól több festményt. De ezen kívül is van még egy-két gondolatom egy „anyagbeszerzést” illetően. Másodszor kész kliséim vannak, melyeket a katalógusban szeretnék elhelyezni; – a meghívókra tőlem külön egy klisé – az előbbieket pedig pécsi tagoktól lennének. Végül a művészeti előadásokkal kapcsolatosan is volna egy-két gondolatom, ami annak publicitását illeti, és ami a rendezés szempontjából igen fontos volna. Megjegyzem még, ha nem tudnánk elhalasztani a pécsi kiállítást, úgy kényszerülve lennék, hogy minderről lemondjak, a fő gondom az lenne, hogy a harminc képet, melyek teljesen szét vannak szórva, sehogy sem tudnám összeszedetni, és nem szeretnék pusztán egy-két dologgal, „névjeggyel” szerepelni, amikor épp arról volna szó, hogy a kiállítás az idők dacára a lehető legjobb legyen.

Azt hiszem, végül, hogy a befutó anyag nem ígérkezik igen gazdagnak, hiszen Gebauer Ernő barátunk nem produkált, és nagyjából így vagyunk a többivel, szóval kérésem a kiállítás dátumának elhalasztását illetően mindenképp indokolt, és jó volna, ha Pécsre való visszaérkezésemkor döntenénk róla. Szeretném továbbá gondosan megszervezni a művészeti előadások publicitását, mert az ez idén jobbnak ígérkezik, mint a múlt évi, kell, hogy nagyobb számú hallgatót biztosítsunk!

Visszatérek most a magam ügyére. 16-án indulunk Lawocnéba, 100 km-re Munkácsról, szálláscsinálónak, amennyiben nem sikerülne Pécsre való visszahelyezésem, úgy tavaszig ott maradok. Mondják, hogy hegyes vidék, és igen primitív keret vár ránk, munkánk ott is a ki-és berakodás. A mai napon vitéz Széky Pál szds., parancsnokom, aki különben tanítóképezdei tanár Pécsen és Klug György³⁷ kollégája, segített elkészíteni áthelyezésem iránti beadványomat, és az talán már el is indul. Még nem tudom, egy rövidebb, vagy hosszabb szolgálati úton megy-e, mindenesetre Széky Pali bátyám egy lapon értesíteni fogja Főkapitány-helyettes urat az irat elindulásának dátumáról.

Megírtam benne, hogy a pécsi és dél-dunántúli nemzeti kultúrprogram, az Esztergár-féle³⁸ terv egyik szervezője és vezetője vagyok, munkásságom kiterjed kiállítások, művészeti előadások szervezésére, a Janus Pannonius Társaság művészetkritikai szerkesztésére, a helyi sajtóban ugyanezen munkásságra, múzeumi munkákra, egyszerűen fontos szellemi aktivitásra, mely a pécsi, illetőleg (Bund) baranyai problémák szempontjából nemzeti kötelesség és elvégzendő. Ezt a munkát hazatérésem óta végzem, érte pénzt nem fogadtam el. Pécsre való áthelyezésem lehetővé teszi katonai beosztásom elvégzésén kívül ezt a második munkakör elvégzését, továbbá szabad pályán lévén, lehetővé tenné budapesti kiállításaim megrendezését, mely szintén magyar kulturális ügy, és amitől polgári hivatásom sorsa függ. A mai napig nem érkezett ide leváltásomról hír, igaz, hogy az egyik napról a másikra történik, de mégis aggódom, hogy L.-ből újabb időt jelentene leváltásom. Mindenesetre kérem Főkapitány-helyettes uram, legyen jó, amint megérkezik Széky Pali bátyám lapja, keresse föl az illetékeseket, és minden eszközzel hasson oda, hogy Pécsre való visszaérkezésem mielőbb megtörténjék. [...] Hát körülbelül ez most jelenteni valóm. Pécsi előadásomat elkészítettem, úgyszintén a budapestivel is foglalkozom, de ebben a huzavonában szinte semmit sem végzek, és semmire sem vagyok használható.

A viszontlátásig szeretetteljes köszöntő – Ferentől

A levél teljes terjedelemben közölve: Hárs – Martyn 1999. 185–186.

³⁷ Klug K. György (1895–1969) festő, rajztanár, rendszeresen szerepelt a PKMBT kiállításain.

³⁸ Esztergár Lajos (1894–1978). 1940–1945 között Pécs polgármestere, 1934–1949 között az Erzsébet Tudományegyetemen a szociálpolitika oktatója, a produktív szociálpolitika kidolgozója. Működésének megítélése ellentmondásos. A „zsidókérdés” megoldásában együttműködött a magyar (és német) hatóságokkal, de a nyilas uralom idején lemondatták, internálták. Később népbíróság elé állították, de felmentették. Ld. *Pécsi levelek 1944-ből. Dokumentumok a „zsidókérdés” pécsi megoldásáról*. Vál., szerk. Hábel János, bevezető: Vörös István Károly. Pécs, Kronosz Kiadó, 2014.

Martyn Ferenc levele Török Lajosnak

Lavocsne 942. nov., 2.

Címem: L. M. F.

tart. hadnagy

Volóc (Lavocsne)

104 Ello

Kedves Főkapitány-helyettes Uram,

okt. 22-i levelét csak ma kaptam kézhez. Kassáról hozták utánam. Közben annyi változás történt, hogy alakulatom egy része Budapestre került, így Széky Pál is, míg egy kisebb része tegnap ideérkezett Lavocsnére, Kovács fhdgy-al az élen. Egyidejűleg azonban, ugyancsak Kassáról, utánam hozták a következő pécsi választ. [...] Ig Martyn Ferenc t. hdgy. áthelyezését Pécsre kéri.[...] Kérelmezőt értesítse, hogy amennyiben a polgári pályán nélkülözhetetlen, felettes hatósága meghagyását kérheti. [...] Felettes hatóságom a szó szoros értelmében nem lévén, egy ilyen kérvényt csak a Pécsi Képzőművészek Társasága és a többi pécsi kultúralakulat, Esztergár polgármester adhat be. [...] Egészen Főkapitány-helyettes úrra bízom, milyen eszközt és módot talál jónak, célravezetőnek. Kassáról írt kérvényemben – katonai megfogalmazásban – megírtuk, hogy mit végzek Pécsen, az Esztergár-féle program³⁹ keretében, a háború kezdete óta – teendőik, anyagi honorárium nélkül természetesen – teendőik, melyek a pécsi és dél-dunántúli program keretében elvégzendők, és amelyek (ha úgy tetszik) jelenlétemet szükségessé teszik. Ha mégis szükséges volna, hogy a kérvényt mások is támogassák, a J. P. Társaság,⁴⁰ Fischer Béláék⁴¹ biztosan mellette vannak, sőt a sajtó is érdekelve van, egyszóval mindazok a helyek, ahová évek óta dolgoztunk közösen. Szeretném, ha a dolgot minél előbb sikerülne nyélbe ütni, hogy a pécsi kiállítás rendezésére jelen legyek, és annak anyagát összehozhassam, sajtójáról gondoskodjam – hogy csak a legsürgősebb teendőket jelezzem. Így talán budapesti terveimre is adhatnék dátumokat, melyeket egyébként talán már nem is tudnak beállítani. [...] Sietek

³⁹ A levelezésben és a sajtóban is gyakran említett „nemzeti kultúrprogram” eddigi ismereteink szerint írott formában nem maradt fenn, tartalma leginkább a kultúra különböző területeiről (pl. irodalom, színház, zene, művészeti ismeretterjesztés, kiállítások, sport) szóló sajtótudósításokból rekonstruálható. Esztergár polgármester 1941. november 14-én tartott előadást a Pécsi Szabadliceumban *Pécs kultúrája* címmel. Az előadásban meghirdetett programról részletesen beszámolt a helyi és az országos sajtó is. Ld. Esztergár Lajos dr. szabadliceumi előadásában Pécs kulturális fejlődésének egyedül járható útját jelölte ki. Az előadás vázlata. *Pécsi Napló*, 1941. nov. 16., 2., illetve Pusztai-Popovits József: Pécs kultúrpolitikája. *Városok Lapja*, 1942. febr. 1., 31. Az információkért Nagy Imre Gábornak tartozom köszönettel.

⁴⁰ Janus Pannonius Társaság. Dél-Dunántúl és Pécs kulturális életének fejlesztésére alapított irodalmi társaság, 1941-től a *Sorsunk* folyóirat kiadója. 1945–1949 között Batsányi János Társaság néven folytatta tevékenységét. Martyn mindkét szervezetben vezető tisztségeket töltött be

⁴¹ Fischer Béla (1877–1953) felsőházi tag, 1922–1937 között pécsi alispán. Az 1944. márc. 19-i német megszállás után visszavonult a politikától.

a befejezéssel, megy a volóci vonat, ismételten kérem Főkapitány-helyettes urat, járjon el érdekemben, nagyon-nagyon köszönöm az eddigi fáradozását, és kérem, mielőbb értesítsen a történetekről.

Abban a reményben, hogy rövidesen hasznossá lehetek, szeretettel köszöntöm,

Ferenc

és kézcsókom a Méltóságos Asszonynak.

A levél teljes terjedelemben közölve: Hárs-Martyn 1999. 187–189.

Megkezdí előadássorozatát a Pécsi Képzőművészek Társasága

Folyó hó 19-én, csütörtökön este 6 órakor, a városháza közgyűlési termében kezd meg a Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága a város kultúrprogramjának egyik kiemelkedő előadássorozatát.

Az előadássorozatot dr. Török Lajos ny. rendőrfőkapitányhelyettes, a társaság elnöke nyitja meg ünnepélyes keretek között.

Első előadó Fülep Lajos zengővárkonyi református lelkész, a kiváló filozófus és művészettörténész. Előadásának címe: „A művészet szükségessége”. [kiemelés az eredetiben]

A többi előadás időpontja: 1942. november 26-án: Szobotka Imre: Miért keletkeztek modern művészeti irányok? 1942. december 10-én: Gebauer Ernő: Hogyan komponál a művész? 1942. december 17-én: Martyn Ferenc: A festőművészet mestersége. 1943. február 4-én: Achátz Imre:⁴² Művészetek sorsa a történelem folyamán. 1943. február 11-én Török Gyula: Művészet a magyar népi életben. 1943. február 18-án: Hoffmann Edith: Magyar képzőművészet. 1943. február 25-én: Martinszky János: Művészet az életünkben.

Az előadássorozatot a Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága úgy állította össze, hogy azok a nagyközönség részére az egyetemes és hazai művészetről egyaránt összefogó képet nyújtanak, az egyetem és a középiskolák hallgatói részére pedig művészi érzéküket fejlesztő, oktató hatásúak. [...]

Pécsi Napló, 1942. nov. 15., 4.

Martinszky János levele Erdős Gézának

Mohácsról Budapestre.

[...] Martyn Ferenc, akiről beszéltem Pesten, hazajött a katonaságtól és kétszer volt itt. Félelmetes ember, nem tudok hatása alól szabadulni, igaz, hogy egyelőre nem is akarok.

⁴² Achátz Imre (1907–2000) tanár, közgazdász.

Amit és ahogy mond az Rudnay; ereje, logikája és megfellebbezhetetlensége.

Nyári munkáimból még nem vehetted észre, hogy mennyire francia hatás alá kerültem, pedig volt egy megjegyzésed „furcsa, hogy a képeiden nincs atmoszféra” ami már ebben az irányban tapogatózott. Úgy érzem hogy alaptörvényeket tudnak, mint Rudnay. Veszélyes helyzet, mert a forrásokkal nem vagyok összeköttetésben csak Martyn révén, másodkézből.

[...] Martyn szelíd jóindulattal szólt első ízben a nyári dolgaimat látva. Már azt gondoltam, hogy nem lesz őszinte, de a másodszeri látogatásnál az újabb képeket látva kimutatta foga fehérét. Rudnay óta (egyforma finoman csinálják, a körülöttünk állók észre sem veszik, hogy miről van szó – emlékszel?) ilyen alapos odamondásban nem volt részem. Rajzok és gobelintervek különösen megkapták a magukét. Egyetlen elismerés, hogy a festésem festés valóban. De azután a mi, mivel és a hogyan; itt volt kifogás. S végül egy kérdés hogy a közeljövőben körülbelül, hogy gondolom a dolgot! Hát ez hiányzik még nekem! Nem tudom mit fogok csinálni a közeljövőben. Azt hiszem, újra kezdek mindent. Novemberben Krivátsynál⁴³ az csak egy piszkos szituáció volt, de ez egy vesszőfutás. Közben a Pécsi Képzőműv.Társ. egy kiállítást rendez Mohácson febr. közepén. Lesz ezzel kapcsolatban sok lótás futás és izgalom. Nagyon csúnya tud lenni egy ilyen kiállítás, láttam Pécsen egyet. Nem giccs és nem dilettantizmus, hanem a kettőnek a keveréke (mint máshol is, mondjuk a KUT) de 100-dik kitevővel gyököt vonva belőle.

Szóval ezzel csinálunk itt egy társadalmi felhajtást. [...]

Az 1943. jan. eleje és febr. eleje között írott, keltezetlen levél teljes terjedelemben közölve: Várkonyi 1995. i. m. 231.

Gazdát cserélt 34 pécsi zsidó ingatlan

13 eladatlan ingatlan felett való rendelkezést az állam vette át, öt ingatlan eladását még nem hagyták jóvá [kiemelés az eredetiben]

Pécs, jan. 15. – mint ismeretes, a kormányrendelet⁴⁴ módot adott a zsidóknak, hogy az öt holdon aluli mezőgazdasági jellegű ingatlanokat eladhassák, míg a kitűzött határidőn túl ezek a zsidó birtokok az állam rendelkezése alá kerülnek.

Pécs város külső és belső területén 52 öt holdon aluli zsidó birtok volt. Ezek közül 39-et a határidő előtt eladtak, 13 eladatlan birtok pedig az állam rendelkezésébe ment át.

A közigazgatási bizottság gazdasági albizottsága kedden tartott ülésén 34 zsidó birok eladását jóváhagyta, öt ügyet később tárgyalnak. A gazdát cserélt pécsi zsidó ingatlanok ezek: [...]

⁴³ A Krivátsy Szűts György-féle „Műbarát” Galéria 32. kiállítása Budapesten, amelyen Martinszky Erdős Gézával, Szilvász Simon Margittal és Szabó Ivánnal együtt állított ki. Krivátsyról ld. még: Szűcs György: *Krivátsy Szűts György és a Műbarát*. Békéscsaba, 1999.

⁴⁴ 1942. évi XV. törvénycikk a zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól.

Tsuk Gyuláné, Deutsch Klára 6612 négyszögöles szőlőjét, lakházát és kertjét Pécs városa vette meg 12397 pengőért. Tsukné 2018 négyszögöles szőlője és lakháza ajándékozás útján lovag Martyn Ferenc festőművész tulajdonába került. [...]

Dunántúl, 1943. jan. 16., 5.